

चांदोबा

ऑगस्ट १९९७

विश्व समाचार

ब्रिटनचे नवे प्रधानमन्त्री

स्कोटलंडमधला चौदा वर्षांचा एक मुलगा शाळेत शिकत होता. शाळेची कडक शिस्त पाळणे कठीण वाटून, घर सोडून वेस्ट इंडिजमधील बहमासला पळून जायचे त्याने ठरवले. पण तसे घडू शकले नाही. ही तीस वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे. हा मुलगा मोठा होऊन आता ब्रिटनचा प्रधान मन्त्री बनून १०, डाअुनिंग स्ट्रीट येथे रहात आहे.

त्याचे नाव आहे टोनी ब्लेअर. १ मे रोजी ब्रिटन मधे ज्या सार्वत्रिक निवडणुका झाल्या, त्यात टोनी ब्लेअरच्या अध्यक्षतेखाली लेबर पक्षाने अभूतपूर्व विजय मिळवला. सत्तारूढ कॉन्झरवेटिव्ह पक्षाला हरवून राज्य शासन हाती घेतले. हाअुस-ऑफ कॉमन्सची एकूण सभासदसंख्या ६५९ आहे. या निवडणुकीत लेबर पार्टीने ४१९, सत्तारूढ कॉन्झरवेटिव्ह ने १६३ व लिबरल डेमॉक्रसी ने ४५ जागा जिंकल्या. बाकीच्या विजेत्यांमधे काही राष्ट्रीय दलाचे व काही स्वतन्त्र अुमेदवार आहेत.

ब्लेअरचे मातापिता कॉन्झर्वेटिव्ह पक्षाचे सदस्य होते. ब्लेअरचा जन्म १९५३ मधे झाला. शालेय शिक्षण पूर्ण झाल्यावर ते कायदेशिक्षणासाठी ऑक्सफर्ड विश्व विद्यालयात भरती झाले. सेंट जॉन कॉलेजने त्यांच्या विचार पद्धतीत बदल घडवला आणि त्यांचा दृष्टिकोन विस्तृत केला. अध्यापक व सहपाठी विद्यार्थ्यांच्या विचारांचा त्यांच्यावर प्रभाव पडला. लेबर पक्षात सामील होण्यात या विचारांचा भाग महत्त्वाचा आहे. मजूर संघासंबंधीच्या कायद्याच्या परीक्षेत ते अुत्तम श्रेणीत अुत्तीर्ण झाले. राजनीतीच्या क्षेत्रात प्रवेश करण्यापूर्वी काही काळ त्यांनी वकिली केली.

१९८३ला लेबर पक्षाचे प्रतिनिधी बनून त्यांनी हाअुस ऑफ कॉमन्समधे प्रवेश केला. त्यावेळी ते संसदेत सर्वात कमी वयाचे सदस्य होते. १९९२ मधे जेव्हा मजूरपक्षाने 'षाडो कॅबिनेट' चे आयोजन केले, तेव्हा त्यांनी तेथे शान्ति व संरक्षण संभाळले. यानन्तर १९९४मधे त्यांची लेबर पार्टीचे अध्यक्ष म्हणून नेमणूक झाली. १९०६ त स्थापन झालेल्या या लेबर पार्टीचे ते विसावे अध्यक्ष होत. सार्वत्रिक निवडणुकांपूर्वी झालेल्या सर्वेक्षण अभिप्रायात ६१ टक्के लोकांनी त्यांना देशाचे प्रधानमन्त्री निवडले. यापूर्वीचे प्रधानमंत्री जॉन मेजर यांना फक्त २९ टक्के मते मिळाली होती.

टोनी ब्लेअर यांनी आपला इतका भव्य विजय होईल अशी कल्पनाही केली नव्हती. मजूर पक्ष निवडून येईल अशी लोकांना पूर्ण आशा होती; परन्तु कॉन्झर्वेटिव्ह पार्टीला इतका जोरदार मार बसेल अशी त्यांना कल्पना नव्हती.

विजय जेंव्हा दृढ झाला, तेव्हा आपल्या घरासमोर जमलेल्या गर्दीला अुद्देशून ते म्हणाले, "आपल्या देशात नवोदय सुरु झाला आहे. काही प्रमुख क्षेत्रात आपल्याला विशेष श्रम करायला हवेत. मुख्यतः आपल्या बालकांचे शिक्षण व त्यांच्या कल्याणकारी योजनांचे आधुनिकीकरण करायला हवे. राष्ट्रीय आरोग्याच्या संरक्षणासाठी आवश्यक व बरोबर सोयी अुपलब्ध करायला हव्यात. अशा प्रकारच्या अत्यन्त आवश्यक योजनांवर लक्ष केन्द्रित करायला हवे."

४६ वर्षे वयाचे टोनी ब्लेअर हे या शतकातले सर्वात कमी वयाचे प्रधानमन्त्री आहेत हे त्यांचे वैशिष्ट्य म्हणायला हवे. १८१२ मधे लॉर्ड लिव्हरपुल आपल्या वयाच्या ४२ वयात ब्रिटनचे प्रधानमन्त्री बनले होते.

विनोदचा सल्ला

विनोद कुन्दनपुरला नवीनच आला. त्याचा शेजारी प्रदीप याच्याबद्दल लोक म्हणत की, तो विद्वान अन् बुद्धिमान आहे. विनोद प्रमाणेच त्याचे घरही मोठे आहे, त्याचीही दहा एकर जमीन आहे, सुन्दर सुशील पत्नी अन् एक मुलगा आणि मुलगीही आहे. दहा लाख नकद रक्कम बाळगून आहे आणि दोघेही अगदी एकाच वयाचे आहेत.

विनोद ज्या दिवशी गावात आला, त्याच दिवशी जाऊन प्रदीपला भेटला आणि म्हणाला, "तुझ्या बाबतीत चौकशी करूनच मी तुझ्या शेजारी रहायला आलोय. इथला रहिवासी होण्यासाठी मला वेळोवेळी तुझा सल्ला हवाय."

प्रदीप हसून म्हणाला, "मी तर कुणाला सल्ला-बिल्ला न देण्याची शपथ घेतलीय. गैरसमज नको करून घेऊस. सल्ला न दिला म्हणून काय झालं? आपण मित्र बनून राहूया."

विनोद हसत म्हणाला, "पण एकमेकांना सल्ला न दिला, तर मैत्री रंगत नाही. तू वाटलं तर सल्ला नको देऊस, पण मी तुला देत राहीन."

"मला नाही कुणी सल्ला दिलेला आवडत. म्हणूनच मी शपथ घेतली की दुसऱ्या कुणाला मीही काही सूचना वा सल्ला देणार नाही. तुझ्या सल्ल्यांचा मला काहीही उपयोग होणार नाही; अन् बुद्धिमान माणूस बिना उपयोगाचं काम करत नसतो." प्रदीपने विनोदला सावध केले.

"पण मी तुला सल्ला देत राहीन आणि शाबित करीन की तुझं मत चुकीचं आहे." विनोदनेही आवेशात येऊन त्याला आव्हान दिले.

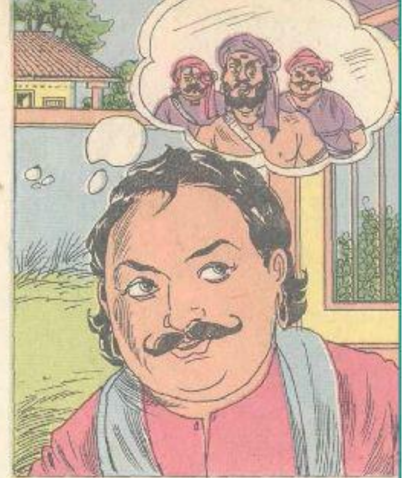
प्रदीप नुसताच हसून गप्प राहिला.

यानन्तर एकदा दोघे भेटले, तेंव्हा विनोदने प्रदीपला सुचवले, "तुझ्याजवळ लाख रुपये आहेत. कुणाला तरी कर्जाऊ देऊन व्याज घे अन् आपलं धन वाढव ना!"

"जी माणसं कर्ज घेतात, त्यांना स्वतःच्या अनेक अडचणी असतात. त्यामुळे ते वायद्याप्रमाणे मुद्दल परत करू शकत नाहीत. त्यांच्यावर दया दाखवून आपण गप्प राहिलो, तर उलट ते ती आपलीच कमजोरी समजून आपल्याला फसवतात. त्यामुळे व्याजानं रक्कम देण्याचा धन्दा करणाराच्या स्वभावात दया, करुणा अगदी नावालाही असू नये. आपला व्यवहार त्यांना कठोरपणेच संभाळायला हवा. माझ्याच्यानं ते जमणार नाही. प्रदीपने विनोदचा सल्ला धुडकावून लावला.

थोडे दिवस चुप राहिल्यावर विनोदने प्रदीपला आणखी एक सल्ला दिला - "तुझ्या मुलानं उच्च शिक्षण घेतलंय. शहरात पाठव त्याला. तिथे त्याला चांगली नोकरी मिळू शकेल आपल्या मुलीसाठी एकादा घर-जावई शोध. तो शेतीवाडीचं काम चांगलं संभाळेल. म्हातारवयात सुनेचं राज्य अन् तिचे टोमणे यातून स्वतःला वाचवू शकशील. सून आपल्या सासऱ्याला नेहमी शत्रूच मानते. पण मुली आपल्या आईबापांची सेवा करतात."

विनोदचा हा सल्लाही प्रदीपला आवडला नाही. तो विनोदला म्हणाला, "पति-पत्नींमधे कसला भेद-भाव, नाराजी किंवा कसलं रहस्य असू नये. तसं न झालं, तर पत्नी आपल्या पतीला परका मानील. मुलगी सासरी रहाणं हाच चांगला रिवाज आहे. जावयाला आपल्या घरात बसवून कोणी कधी सुखी राहू शकणार नाही. आता राहिली

सुनेची गोष्ट, ती परक्या घरून आपल्याकडे आलेली आहे, ही गोष्ट विसरून चालणार नाही. ती आता आपल्याबरोबरच रहायला आलेली आहे, हे नेहमी ध्यानात ठेवून तिला 'आपलीच' समजायला हवं. या गोष्टी नीट ध्यानात ठेवल्या तर घरात कसली खळबळ माजेल असं मला नाही वाटत."

काही दिवस गेल्यावर त्या भागात चोऱ्या दरवड्यांची संख्या वाढू लागली. ते जनतेला तऱ्हेतऱ्हेने सतावू लागले. अचानक ते एकाद्या गावात धाड घालून माल लुटून निघून जात. पोलिसांना कसला पत्ता लागण्यापूर्वी ते आपले काम करून निघून जात. यामुळे प्रत्येक गावातले तरुण संघटित झाले. थोडेसे सैनिक शिक्षण घेऊन, हत्यारे बाळगून ते गावच्या रक्षणासाठी पुढे आले. तरीही लुटारू अचानक

प्रवीण गुप्ते

हल्ला करीतच. कधी गाववाल्यांचा जय होई, तर कधी त्यांचा!

नेहमीप्रमाणेच याही वेळी विनोदने प्रदीपला सल्ला दिला - "सारं धन तिजोरीतच ठेवलं तर चोर ते लुटून पळून जातील. जोपर्यंत त्यांच्या या हालचाली सुरू आहेत, तोवर आपलं धन, दागिने इत्यादी मागील दारी खड्डा करून पुरून सुरक्षित ठेवावं, हे बरं. मग दरोडेखोर आपलं काही नुकसान करू शकणार नाहीत."

हा सल्लाही नाकारत प्रदीप विनोदला म्हणाला, "सर्व काही पुरून ठेवलं, तर तिजोरी रिकामी दिसून चोरांना संशय येईल. ते आपल्याकडून खरं वदवून घेतील. तुझा हा सल्ला मला मुळीच पटत नाहीय."

विनोदने यावर विचारले, "मग काय करायला हवं आपल्याला?"

"मी जे करीन, ते तुला मुळीच सांगणार नाही. तू काय करणार, हेही मी तुला विचारणार नाही." प्रदीप अुत्तरला.

आणखी काही दिवस गेले. जमीनदार मोहनराय यांची आई आजारी पडली. ती मरणार असेच सर्वांना वाटले. पण ती ठणठणीत बरी झाली. लवकरच ती सत्तर वर्षांची होणार, म्हणून मोहनराय मोठ्या प्रमाणावर अुत्सव साजरा करणार होता. त्यासाठी त्याने आसपासच्या गाववाल्यांनाही आमंत्रण दिले. पाहुण्यांच्या स्वागतासाठी त्याने चांगल्या सोयी केल्या. पायी येणारांना गारवा देणारे मांडव बनवले; बैलगाड्यांतून येणाऱ्यासाठी आरामात रहाण्याची सोय केली. घोडागाड्यांतून येणाऱ्यांसाठी त्याहीपेक्षा चांगली व्यवस्था केली.

विनोदने जेंव्हा याबद्दल ऐकले, तेंव्हा तो प्रदीपला म्हणाला, "तू तर मोठा बुद्धिमान आहेस. जमीनदाराकडे नोकरी केलीस, त्याच्याशी मैत्री वाढवलीस तर तुझी बुद्धी जास्तच अुजळेल. एक घोडागाडी खरेदी कर अन् त्यातून अुत्सवाला जा, म्हणजे विशेष स्वागत होईल. परत आल्यावर घोडागाडीचा दळणवळणासाठी अुपयोग करून पैसा कमव."

प्रदीप हसून अुत्तरला, "जमीनदार तर पाहुण्यांच्या लायकीप्रमाणेच त्यांचं स्वागत करणार आहे. कुणाच्या अकलेशी त्याचं काही घेणं-देणं नाहीय. घोडागाडीतून जाअून मी माझं स्थान वाढवलं, तर त्यानुसार मला भेटवस्तूही द्याव्या लागतील. जमीनदारांची

दोस्ती वाढवणं म्हणजे तलवारीच्या धारेवर चालण्यासारखं होईल. त्यांच्यापासून चार हात दूर असणंच बरं. मी अजिबात गेलोच नाही, तर कदाचित माझी बदनामी होईल, म्हणून मी आपला पायीच जाणार आहे. मला कोणी ओळखणारही नाही. नुसताच अुपस्थिती लावून परत येणार मी. आता राहिली घोडागाडीची गोष्ट. मी आपला साधा शेतकरी आहे. व्यापार करणं मला जमणार नाही." असे म्हणून विनोदचा हा अनाहूत सल्लाही प्रदीपने नाकारला.

"आपण पायी चाललो, तर हरकत नाही. पण आपल्या बायका कशा बरं चालत येतील? तुझी साठी बुद्धी नाठी झालीय." विनोद रागावून म्हणाला.

क्षणभर थांबून प्रदीप म्हणाला, "तुझं मला काही माहीत नाही पण याबाबतीत मी तुझं मत मुळीच विचारात घेणार नाहीय. अुत्सवात भाग घ्यायला तर मी एकटाच जाईन." प्रदीपही चिडलाच.

एक क्षण थांबून विनोद म्हणाला, "शेजारी आहोत एकमेकांचे! काही विषयात का होईना, पण आपल्याला एकमेकांच्या संगतीनं, मिळूनमिसळून रहायला हवं. या अुत्सवात बायको अन् मुलांनाही घेअून जावं असं वाटतंय मला. तुमच्याकडची माणसं न आली तर माझ्याकडचीही यायला तयार होणार नाहीत. तुम्ही याच आमच्या-बरोबर." अन् तो निघून गेला.

पण विनोद अन् प्रदीपच तेवढे जमीन-दाराच्या गावी अुत्सवाला गेले. तिथे खूप गर्दी झाल्यामुळे काही गैरसोयीही झाल्या. ज्या स्त्रिया आल्या होत्या, त्यांना फारच त्रास झाला. गर्दीत धावपळ झाल्याने काहीजण जखमीही झाले. काहीजण आजारी झाले अन् त्यांना इस्पितळात भरती करावे लागले. त्यासाठी पाहुण्यांच्या बैलगाड्या अन् घोडागाड्यांचा वापर करावा लागला. पाहुणचाराला लागलेल्या खर्चापेक्षाही अधिक रकमेच्या भेटवस्तु जमीनदाराला मिळाल्या.

तिथे रहाणे गैरसोयीचे असल्याचे जाणवल्याबरोबर विनोद व प्रदीपने तेथून काढता पाय घेतला व ते मध्यरात्र होताहोता कुन्दनपुरला पोचले.

कुन्दनपुरात त्यावेळी गडबड अुडालेली होती. आवाज न करता दरोडेखोर गावात घुसल्याचे त्यांना कळले. दरोडेखोरांनी चुपचाप एका घरात घुसून तिजोरी अुघडली. त्यात

काहीही न मिळाल्यामुळे त्यांनी घरातल्या लोकांना मारपीट केली. नंतर ते विनोदच्या घरात घुसले. तिजोरीतून दहा हजार नकद व दोन तोळे सोन्याचे दागिने त्यांने अुचलले. पण ते जेंव्हा पळून जाअू लागले, तेंव्हा गावच्या युवसेनेने त्यांना पकडले आणि विनोदच्या घरच्यांना त्यांनी त्यांच्या वस्तु परत मिळवून दिल्या. चोरांच्या हातून मार खाल्लेल्या कुटुंबाची शारीरिक स्थिती नाजुक होती. त्या सर्वांवर अुपचार चालू होते.

हे ऐकल्यावर प्रदीप विनोदला म्हणाला, ''तू मोठा भाग्यवान आहेस बघ.'' ''हे भाग्य नव्हे, माझी बुद्धिमानी आहे!'' विनोद गर्वाने म्हणाला, ''तुझी बुद्धिमानी काय वर्णावी! तुझी बुद्धी तर निरुपयोगी कामात खपत आहे, फुकट जात आहे. तू जोपर्यन्त मला सल्ले देणं सोडणार नाहीस, तोपर्यन्त मी तुझ्या बुद्धिमानीला दाद देणार नाही. तुझं भलं झालंय, ते केवळ भाग्यानंच!'' प्रदीप पुन्हा बोलला.

यावर हसत हसत विनोद म्हणाला, ''तुला सल्ला देत रहाण्यातच माझं कार्य साधलं जातंय. तुला वाटत असेल की मी तुला सूचना, सल्ले देण्याचा प्रयत्न करत असतो. पण वास्तविक एका निराळ्या पद्धतीने मी तुझ्याकडूनच सल्ले मिळवत राहिलो. सावकारी करायची इच्छा होती माझी पण तू मनाई केलीस; घर-जावई आणू पाहिलं, तेंव्हाही तूच मनाई केलीस. चोरांपासून धन कसं वाचवावं हे तूच शिकवलंस. जमीनदाराकडील अुत्सवाबाबत ही मी तुझ्याच सूचना पाळल्या. तू तर समजत राहिलास की मी तुला सल्ले देत होतो, पण हे नाही ओळखलंस की मीच दर वेळी तुझं मत विचारत होतो. यात माझी बुद्धिमानी नव्हती, तर काय होतं?''

प्रदीपचा चेहरा आता मात्र निस्तेज झाला! तो म्हणाला, ''तूच खरा बुद्धिमान आहेस हे कबूल करतो मी. मला नकळत माझ्याकडून सल्ला मिळवत त्याचं पालन करत राहिलास तू. इतकंच नव्हे, तर माझ्या सल्ल्यात काही तथ्य आहे, हे अुघड केलंस तू! यापुढे तू अुघडपणे सल्ला मागितलास तरी अवश्य देईन मी. कारण माझ्या सल्ल्यानं दुसऱ्यांचं भलं होतं, हे आता सिद्ध झालंय.''

तेंव्हापासून विनोद आणि प्रदीपने मरेपर्यन्त अुत्तम शेजाऱ्यांप्रमाणे जीवन व्यतीत केले.

अनैतिक राज्य

भूपाल देशात अनीती मर्यादेबाहेर पोचली. राज्याचा सगळाच्या सगळा नोकरवर्ग लाचखाअू बनला. परिस्थिती अशी बनली की, लाच दिल्यावाचून कोणतेच काम होईनासे झाले. गुप्तचरांकडून राजाला ही हकिकत कळली अन् त्याने मन्त्र्याला बोलावून सल्ला-मसलत केली.

राजा म्हणाला, ''महामन्त्री, ही हकिकत कळून माझं मन व्याकूळ झालंय. आपण जे काही, जसं कसं करू इच्छाल, तसं करा अन् हा अनीतीचा राक्षस आपल्या राज्यातून पळवून लावा. यासाठी मी आपणाला पंधरा दिवसांची मुदत देत आहे.''

पंधरा दिवसांच्या मुदतीच्या अटीने मन्त्री घाबरून गेला. त्याने नगरातल्या सर्व नोकरांची बैठक बोलावली. आश्चर्य प्रकट करत सर्वजण म्हणाले, ''आपल्या देशात अनीती?'' लाचखोरीचा अन्त करायची सर्वांनीच ताबडतोब शपथ घेतली. ते खोटं बोलत आहेत, नाटक करत आहेत हे मन्त्र्याला समजलेच नाही. आपली प्रतिज्ञा विसरले नाहीत, तरी दुसऱ्या दिवसापासून ते नेहमीप्रमाणेच लाच खाअू लागले. वाघ एकदा माणसाच्या रक्ताला चटावला, की तो आपली सवय थोडीच सोडणार? लाचखाअूपणाही एक अशी सवय आहे, की ती सोडणं नोकरांना शक्य झाले नाही. ते लाच घेतच राहिले.

आपल्या विश्वासू धरगड्यांकडून मन्त्र्याने हे सर्व जाणले. राजवाड्यातून परत येअून या दिशेने काय करावे याबद्दल तो गंभीरपणे विचार करत बसला; लाचखोरीचा अन्त कसा करावा?

नवऱ्याची अुदासी पाहून मन्त्र्याच्या बायकोने कारण विचारले. त्याने राज्यात पसरलेली अनीती व राजाज्ञेची माहिती देत तिला सांगितले, ''राजाने दिलेली मुदत दोन

अश्विनी नारखेडे

दिवसात संपते आहे. अनीती होती तशीच चालू आहे. सर्वचे सर्व नोकर खोटारडे अन् बदमाश आहेत. त्यांची प्रतिज्ञा खोटी अन् नाटकी आहे."

क्षणभर विचार करून मन्त्र्याची बायको हसून म्हणाली, "हुं:, इतकी छोटी गोष्ट, अन् तुम्ही इतके त्रासून गेलात? ही कठिण समस्या दूर करायचा मार्ग असा आहे..." म्हणत तिने नवऱ्याला काय करावे याबद्दल सूचना दिली. तिच्या बोलण्याचा त्याने खूप विचार केला अन् प्राप्त परिस्थितीत त्याशिवाय अन्य मार्ग नसल्याचे ओळखले.

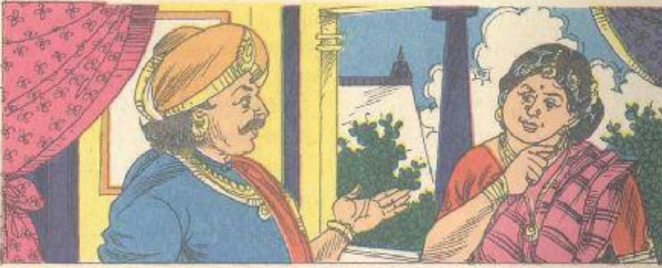
ठरलेली मुदत संपल्याच्या दुसऱ्या दिवशी मन्त्र्याचे अभिनन्दन करत राजा म्हणाला, "अरे वा! पंधरा दिवसात तुम्ही लाचखाऊपणाचा राक्षस राज्यातून हद्दपार केलात! अनीती घालवून टाकलीत! अुद्या भरसभेत आपणाला 'देशरत्न' पदवी देअून मी आपला सत्कार करणार आहे."

मन्त्री आनन्दाने घरी येअून बायकोचे आभार मानत म्हणाला, "तू सांगितल्या प्रमाणे राजाला बातम्या पुरवणाऱ्या गुप्तहेरांना भारी बक्षिस देअून राजाला चुकीची माहिती देण्यात सफल झालो मी. त्यांचं बोलणं अैकून राजा समजला की पहातापहाता सर्व नोकर सदाचारी बनलेत. त्याच्या दृष्टीनं तर हा चमत्कारच होता! गुप्तहेरांना मी दिलेली रक्कम माझ्या हाताखाली काम करणाऱ्या मुख्य नोकरांकडून मी वसूल केली. त्यानं ती त्याच्या हाताखालच्यांकडून वसूल केली असेल."

"देशात अनीती इतक्या थराला का गेली, याचा तुम्ही विचार केलात?" बायकोने त्याला विचारले.

'तूच सांग' असा भाव प्रकट करत मन्त्र्याने बायकोकडे पहाताच ती बोलू लागली, "अनीतीची राक्षसीण बहुमुखी आहे. राजनीती म्हणजे काय, हे ज्या राजाला कळत नाही, ज्याच्यात शासन चालवण्याची क्षमता नाही, त्याचं सिंहासनावर बसणं - हेच मुळी अनीतीकारक आहे. त्यामुळेच राज्यात अनीती फैलावलीय, तिचा नंगा नाच चाललाय."

काहीही असो; भूपाल देशच्या सर्व लोकांना अनीतीची सवय लागली. लाच घेणं अन् देणं ही त्यांना अतिसामान्य गोष्ट वाटू लागली.

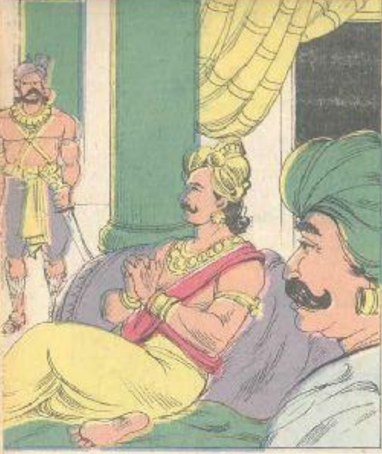
सम्राट अशोक

६

(मौर्य चक्रवर्ती बिन्दुसार आजारी असताना, तक्षशिलामधे बंड झाले. बिन्दुसारचा थोरला मुलगा सुशेम याने बंड मोडून काढण्यात जराही रुचि दाखवली नाही. सर्वात लहान अशोक याने मात्र ती जबाबदारी अुचलली. थोडेसे सैन्य बरोबर घेअून जाअून एकाच दिवसात बंड मोडून काढले. बंडखोरांना मृत्युदंड देअून तो राजधानीकडे परत निघाला. परत येण्यापूर्वीच त्याला ठार करायची योजना सुशेमने बनवली, पण त्यात तो अयशस्वी झाला.) -यानन्तर

नगरसीमेवर घडलेल्या अपघाताचे सविस्तर वर्णन प्रधानमन्त्री भल्लाटक याने राजा बिन्दुसारला सांगितले. याबद्दल आश्चर्य व खेद प्रकट करत बिन्दुसार म्हणाला, "अपघाताचं वर्णन ऐकून मला धक्काच बसलाय. पण अशोक तर सुरक्षित आहे नं? तो मरतामरता वाचला नं? अशोकचं व्यूह-कौशल्य अन् त्याच्या विजयाचं वर्णन तुमच्या तोंडून ऐकायसाठी मोठ्या अुत्सुकतेनं मी तुमची वाट पहात होतो. याबद्दल अशोकची प्रशंसा केल्यावाचून रहावत नाहीय मला! त्याला भेटायला मी फार आतुर होतो; पण ही वाईट बातमी मात्र कानी आली. या अपघातामागे कुणाचा हात आहे; कोणत्या अुद्देशाने तो घडवण्यात आला, याची माहिती काढायला हवी."

प्रधानमन्त्री यावर काहीच बोलला नाही. राजा पुढे बोलू लागला. "मला असं वाटतंय

की तक्षशिलातील काही बंडखोर इथे राजधानीत हजर असावेत. अशोकनं सहजपणे बंड मोडून टाकल्यामुळे हे लोक नाराज असतील, त्याचा द्वेष करत असतील. अशोकला खलास करायच्या कारस्थानात त्यांचाच हात असला पाहिजे. महामन्त्री, तुमचं काय मत?''

''बांधावरून खडक ढकलणाऱ्यांपैकी काहीजण पकडले गेले आहेत. आपले नगरपालक त्यांची चौकशी करत आहेत. ते कोणत्याही क्षणी इथे येतील.'' मन्त्री अुत्तरला.

''याचा अर्थ असा की, आपण इतर काही लोकांवरही शंका घेत आहात?'' राजाने अुत्सुकतेने त्याच्याकडे पहात विचारले.

''होय महाराज, आपला अंदाज बरोबर आहे.'' प्रधानमन्त्री म्हणाला. त्याचा अन्दाज ऐकून राजा अवाक झाला. अपघाताच्या मुळाशी कोणकोण आहेत, हे जाणायला तो अुत्सुक होता. आपल्या राज्यात असे दुष्ट कोणी असू शकतील, ते राजपरिवाराविरुद्ध काही कारस्थान करत असतील असा त्याने स्वप्नातही विचार केला नव्हता.

त्या विशाल राजमहालात एक भयंकर शांतता पसरली होती. थोड्याच वेळात नगरपालक तेथे आला अन् त्याने राजाला व मन्त्र्याला नमस्कार केला. त्याचा चेहरा अुदास दिसत होता.

राजाने विचारले, ''आपली चौकशी पुरी झाली?''

नगरपालक हळूच अुत्तरला, ''होय महाराज.''

''नाही प्रभु, बांधाचे दगड अुद्दामच ढिले करून तेथे लाकडी फळ्या लावलेल्या होत्या. खालून त्या जराश्या हलवल्याबरोबर वरचे दगड गडगडत सैन्यावर येअून पडले. अशा प्रकारे लाकडी फळ्या लावण्यासाठी खूप कष्ट घ्यावे लागतात. कमीत कमी शंभर माणसे तरी या कामावर लावली असली पाहिजेत. यावरून असं सिद्ध होतं की, या कारस्थानामागे एक सुनिश्चित योजना आहे. शत्रूने मोठ्या हुशारीने योजना बनवली की, लोकांना वाटावं - हा योगायोगानं घडलेला अपघात आहे.'' नगरपालकाने आपले म्हणणे राजासमोर मांडले.

''माझा तर विश्वासच बसत नाहीय. दलनायक आणि आपले काही सैनिक

सकाळपासून अुद्यानाजवळच तर होते! त्यांच्यापासून लपून इतक्या मोठ्या संख्येनं लोकांनी हे काम कसं पार पाडलं असेल?'' राजाने विचारले.

''आपल्या दलनायकांपैकीच एकाने त्यांना मदत केली; सर्व प्रकारचं सहाय्य दिलं. त्याच्याच नजरेखाली हे काम केलं गेलं.'' नगरपालक संयत आवाजात बोलला.

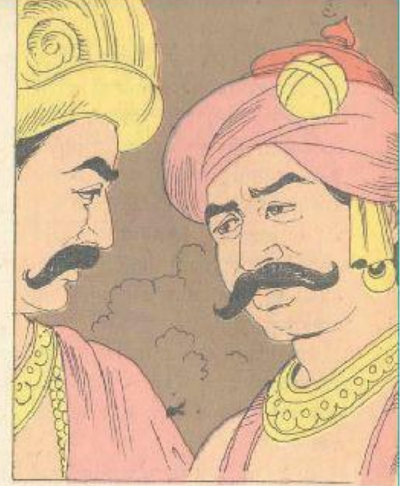
''इतकी हिम्मत? आजपर्यन्त मौर्य सेनेच्या कोणत्याही दलनायकानं इतका मोठा राजद्रोह करायचं साहस केलं नाही.'' राजाने आश्चर्य प्रकट केले.

''मौर्य सिंहासनावर बसणाऱ्या भावी युवराजानेच एकाद्या दलनायकाला लालूच दाखवून, प्रलोभन देअून असं काही करायचं ठरवलं, अन् एकादा दलनायक राजद्रोह करू धजला, तर त्यात आश्चर्य ते कसलं महाराज?'' नगरपालक विनयपूर्वक बोलला.

''काय म्हणत आहात तुम्ही?'' राजाच्या आश्चर्याला पारावार नव्हता.

''क्षमा असावी महाराज! माझ्या न्याय्य शोधात मला ज्या खऱ्या गोष्टी समजल्या त्या आपणाला सांगणं हे माझं प्रथमकर्तव्य आहे. त्यामुळे मी जे सांगतो आहे, ते सारं सत्य आहे; केवळ सत्यच ! दुसरं काही बोलायचं साहस नाही माझ्यात!'' नगरपालक ठामपणे बोलला.

थोडा वेळ तिथे अत्यन्त शान्तता पसरली. स्वतःला सावरत राजा म्हणाला, ''तुम्हावर माझा पूर्ण विश्वास आहे हे सत्य तुम्ही माझ्या पासून लपवलं नाहीत; ते निर्भीडपणे समोर

प्रकट केलंत यासाठी अन् तुमच्या राजभक्ती साठी मी मनःपूर्वक तुमचं अभिनन्दन करतो.'' राजा बोलला.

''हे सर्व सांगताना माझ्यावर काय बेतलं याचा कोणी अंदाजच करू शकणार नाही. माझं हृदय दुःखानं दबून जात होतं, वेदनेनं तडफडत होतं! तरीही आपलं कर्तव्य निभावण्यासाठी मनावर दगड ठेवून मी इथे आलोय. क्षमा असावी महाराज!'' नगर पालक दबक्या आवाजात बोलला.

इतका वेळ प्रधानमन्त्री मौन राहून दोघांमधील हा संवाद ऐकत अुभा होता. तो नगरपालकाला म्हणाला, ''आपलं हृदय याहूनही कठोर बनवायची वेळ आलेली आहे. आपल्या महाराजांसाठी, आपल्या राज्या-साठी, अन् राजपरिवाराच्या गौरवासाठी,

अपघाताचं हे रहस्य अगदी गुप्तच ठेवायला हवं. या कारस्थानाबद्दल कोणालाही काहीही कळू देता कामा नये. पकडले गेलेले कारस्थानी, ताब्यात घेतलेला दलनायक किंवा यासंबंधित कोणीही माणूस काहीच बोलणार नाही. असं वातावरण निर्माण व्हावं की, जणू काही असा कुठला अपघात घडलाच नाही." नंतर तो राजाला म्हणाला, "माझी अपेक्षा आहे, की महाराजही माझ्या या बोलण्याशी सहमत आहेत!"

राजा बिन्दुसार दु:खभरल्या क्षीण आवाजात म्हणाला, "महामंत्र्यांची बुद्धिमानी अन् विवेक याबद्दल आदर वाटतोय मला!"

स्वत:शीच बडबल्याप्रमाणे नगरपालक महामन्त्र्याला म्हणाला, "ते सर्व मिळून शंभरापेक्षा अधिक असतील." त्याच्या बोलण्याचा मतलब असा होता की, 'इतक्या सर्वांना चुप तरी कसं ठेवता येईल?'

"असले म्हणून काय झालं? त्यांचं तोंड कायमचं बन्द करा. फाशी द्या त्यांना ! हे काम अुद्या सूर्योदयापूर्वीच व्हावं. सकाळी लोकांना सांगता येईल की, 'अशोकच्या हत्येच्या कारस्थानामागे तक्षशिलाच्या बंडखोरांचाच हात होता. ते सर्व पकडले गेले अन् फाशी दिले गेले', अशी घोषणा करून टाकावी." प्रधानमन्त्र्याने गंभीर आवाजात नगरपालकाला सांगितले.

"आपला निर्णय बरोबरच आहे. परंतु" नगरपालक पुढे काही बोलणार, इतक्यात प्रधानमन्त्र्याने विचारले, "आपल्या राज्याच्या रक्षणासाठी असंख्य माणसंही मारायला तुम्ही मागेपुढे पहाल? युद्धक्षेत्रात आपण हजारो शत्रुसैनिक मारत नाही? देशरक्षणसाठीच ना? हे दुष्ट तर शत्रूपेक्षाही धोकादायक आहेत. मग तुमचा हा संकोच

कशासाठी?"

"आता कुठल्याही परिस्थितीत माघार घेणार नाही मी." दृढ स्वरात नगरपालक म्हणाला, "अशोक अन् सुशेम यांच्यात वैर आहे, हे तर सर्वांना माहीत आहे; ते एकमेकांना मुळीच आवडत नाहीत, पक्के शत्रु आहेत ते. पण याबाबत लोकांना जास्त स्पष्ट समजलं तर देश छिन्नभिन्न होण्याचा धोका आहे. आता ज्यांना आपण कैद केलं आहे, त्यांना सोडून दिलं, तर ते या अफवा आणखी वाढवूनच पसरवतील; होय ना?" प्रधानमन्त्र्याने विचारले.

नगरपालक गंभीरपणे म्हणाला, "आपण सत्यच बोललात!"

आता राजानेही आज्ञा दिली, "आज मध्यरात्रीच हे काम बेधडक अुरकून टाका."

नगरपालक राजा व मन्त्र्याला प्रणाम करून तेथून निघून गेला. राजभवनातून बाहेर पडण्यापूर्वीच सुशेम नगरपालकाला गाठून म्हणाला, "असं ऐकलं की कैद झालेला दलनायक या कारस्थानात माझं नावही गोवतो आहे! खरं आहे हे?" नगरपालक अुत्तरला, "होय, तो असंच बोलला."

"खोटं, साफ खोटं! त्याला मृत्युदंडच मिळायला हवा." सुशेम ओरडला.

त्याच्या या बोलण्याने नगरपालकही थोडा वेळ थबकून राहिला. असा कपटी माणूस पुढे आपल्या देशचा राजा बनणार, याचे त्याला फार दु:ख वाटले.

सुशेमने पुन्हा विचारले, "दलनायकाचं हे खोटं बोलणं महाराजांच्या कानी गेलं?"

"दलनायकाचा प्रत्येक शब्द महाराजांना सांगणं, हे राजकर्मचारी म्हणून माझं कर्तव्य आहे, माझा धर्म आहे युवराज!" नगरपालक बोलला.

"महाराजांनी खरं मानलं ते?" सुशेमने

विचारले. "मी याबाबत काहीही सांगू शकत नाही." नगरपालकाने म्हटले.

"अच्छा, आता सांगा, की हे ऐकल्याबरोबर महाराज काय म्हणाले?" जोर देत सुशेमने विचारले.

"हे सांगणं कठीण आहे. पण होय, एक गोष्ट माहीत आहे मला. महाराजांनी असा निर्णय घेतलाय की, दलनायकासहित ज्या दुष्टांनी या कारस्थानात भाग घेतला, त्या सर्वांना मृत्युदण्ड देण्यात यावा."

"फार छान! महाराजांनी हा अद्वितीय निर्णय घेतलाय. पाहिलंत, माझे पिता किती विवेकी आहेत!" असे म्हणून तो आनन्दाने टाळ्या वाजवू लागला.

नगरपालकाला आता मात्र हे असह्य वाटू लागले. पण स्वतःवर ताबा ठेवत तो म्हणाला, "आपण बरोबर बोललात युवराज!"

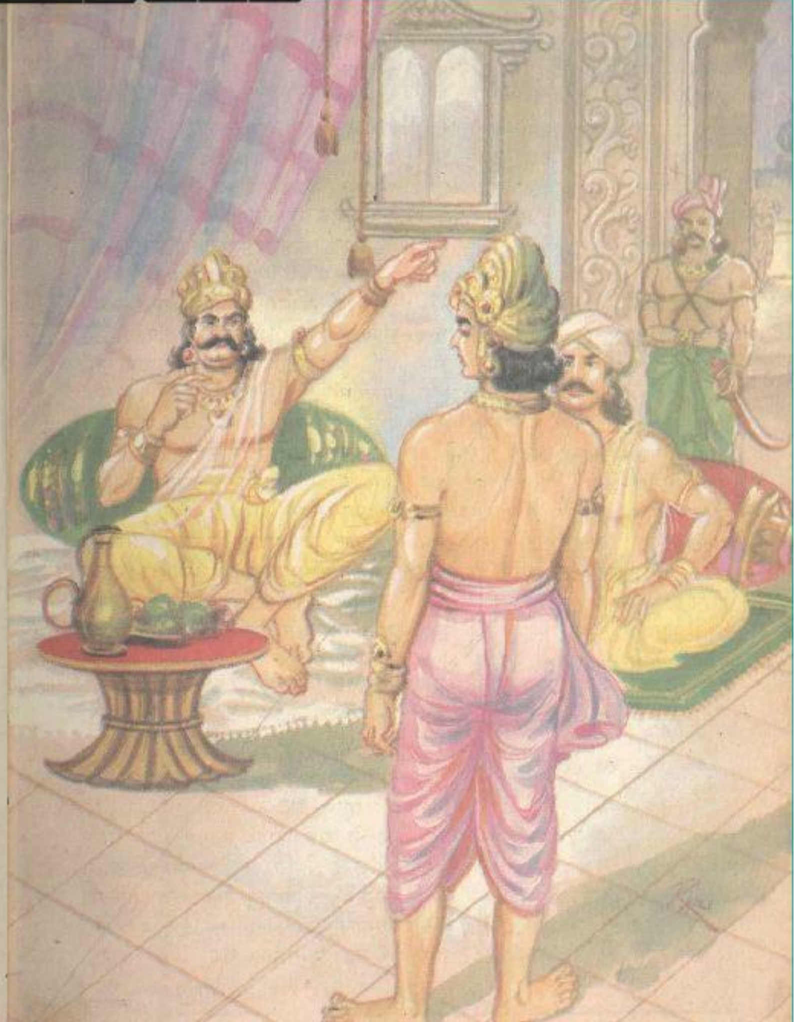
त्याच वेळी मगध-सेनापती राज-दर्शनासाठी जाता जाता तेथे पोचला. सुशेमला त्याने प्रणाम केला. नगरपालक सेनापतीला नमस्कार करत म्हणाला, "मी आपणाला भेटण्यासाठीच येत होतो.

'इथेच थांबा, आत्ता येतो मी." असे म्हणून सेनापती पुढे जाऊ लागला. "असं ऐकलंय की महाराजांनी आपणाला अन् मला बरोबरच येऊन त्यांना भेटायला सांगितलंय." असे म्हणून नगरपालकही सेनापतीच्या मागोमाग वेगाने जाऊ लागला.

त्यांना पहाताच महाराज म्हणाले, "आपण बरोबरच माझ्याकडे आलात, हे बरं झालं. तुमच्याशी काही जरूरीचं बोलायचं आहे; बसा."

प्रधानमन्त्री, सेनापती व सुशेम आसनांवर बसले. काही क्षणातच सुशेमकडे पहात राजा बिन्दुसार म्हणाला, "मी जे ऐकलं, त्यावर विश्वास बसत नाहीय पुत्रा!"

"आपण काय ऐकलंत, हे मला काहीच माहीत नाही." सुशेम निर्लज्जपणे बोलला. "तुझ्या या बोलण्यावरही विश्वास नाही माझा. मी काय ऐकलंय हे तुला चांगलं माहीत आहे. मी आपल्या तोंडून काही बोलणार नाही; पण काळच काय ते सांगेल. काय करायला हवं, हे तोच सांगेल. आपण आता चालू विषयांवर बोलणं बरं. प्रधानमन्त्री आणि सेनापती यांचं मत आहे की आपल्याच सीमेवर असणाऱ्या मुख्य अवंतीची राजधानी उज्जयिनी येथे एका युवराजाला राजप्रतिनिधी म्हणून

पाठवणं अुचित होईल. तू आणि अशोक यांच्याशिवाय यासाठी कोणी योग्य नाहीय. आणखीही एक मुख्य गोष्ट आहे, नीट ऐक. आमची इच्छा आहे की, जोपर्यन्त तुम्ही दोघं आपसातलं शत्रुत्व विसरणार नाही, भावाभावांसारखे वागणार नाही, तोपर्यंत तुम्ही एकमेकांपासून दूर रहाणंच बरं, राजपरिवाराला ते श्रेयस्कर होईल."

सुशेम गप्प राहिला.

राजाले विचारले, "तू जाशील अुज्ञयिनीला?"

सुशेम अुत्तरला, "नाही, मी इथेच रहाणार."

"ज्येष्ठ पुत्र आहेस म्हणून प्रथम तुला निवडीचा अधिकार दिला. अशोकनंच तिकडे जावं. तो माझी आज्ञा नक्कीच पाळेल. तू जाअू शकतोस आता." राजाने म्हटल्यावर सुशेम तेथून निघून गेला. त्याला राग आला होता की, राजाच्या दृष्टीने तो युवराज नसून केवळ ज्येष्ठ पुत्रच फक्त होता! वेगाने तो बाहेर निघून गेला.

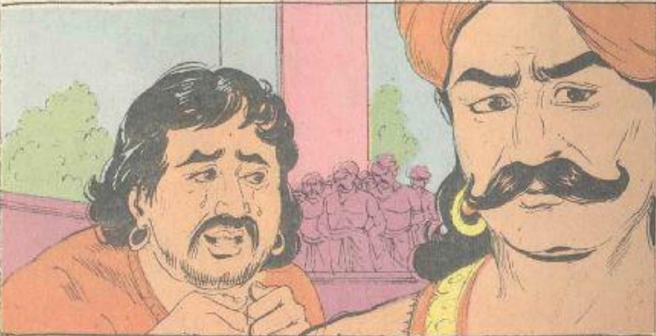
"महाराज, मला कृपा करून फक्त एकदाच युवराज सुशेमला भेटायची संधी दिली जावी. या स्थितीत तेच मला वाचवू शकतील. मी कसलंही पाप केलेलं नाहीय. त्यांनी सांगितलं, तेच फक्त मी केलं." कैदी दलनायक गयावया करू लागला, पाय पकडू लागला. दलनायकाबरोबरच बाकीच्या शंभर कैद्यांनाही वध-स्थानी नेण्यात आले.

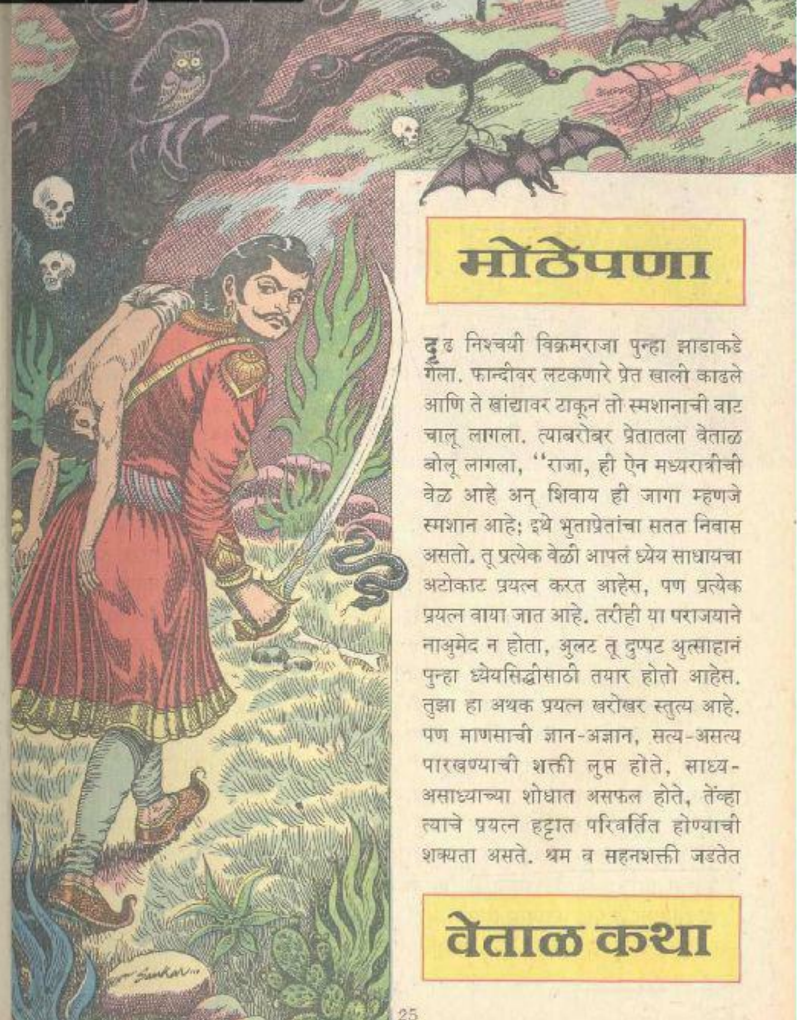
त्यांचे काकुळतीचे बोलणे ऐकून-ऐकून नगरपालक त्रासून गेला. तो त्यांना म्हणाला, "त्या युवराजांनीच तुम्हाला मृत्युदंड सुनावला आहे. तुम्ही आपले अखेरचे क्षण मोजत असताना तुम्हाला खोटं सांगायची गरज नाही."

"काय म्हणालात? युवराज सुशेमनं मला मृत्युदंड दिला?" असे विचारत दलनायक विलाप करू लागला.

"त्यांचं असं म्हणणं आहे की तूच त्यांना कारस्थानात ओढलंस." नगरपालक म्हणाला, "देवा! हा काय अन्याय? सुशेमचा सर्वनाश होईल! माझ्यावर ओढवलला प्रसंग त्याच्यावरही ओढवेल." अन् तो रडत असतानाच बध्यस्थानी त्याच्या गळ्यावर तलवारीचा वार झाला!

क्रमशः

मोठेपणा

दृढ निश्चयी विक्रमराजा पुन्हा झाडाकडे गेला. फान्दीवर लटकणारे प्रेत खाली काढले आणि ते खांद्यावर टाकून तो स्मशानाची वाट चालू लागला. त्याबरोबर प्रेतातला वेताळ बोलू लागला, "राजा, ही ऐन मध्यरात्रीची वेळ आहे अन् शिवाय ही जागा म्हणजे स्मशान आहे; इथे भुताप्रेतांचा सतत निवास असतो. तू प्रत्येक वेळी आपलं ध्येय साधायचा अटोकाट प्रयत्न करत आहेस, पण प्रत्येक प्रयत्न वाया जात आहे. तरीही या पराजयाने नाअुमेद न होता, अुलट तू दुप्पट अुत्साहानं पुन्हा ध्येयसिद्धीसाठी तयार होतो आहेस. तुझा हा अथक प्रयत्न खरोखर स्तुत्य आहे. पण माणसाची ज्ञान-अज्ञान, सत्य-असत्य पारखण्याची शक्ती लुप्त होते, साध्य-असाध्याच्या शोधात असफल होते, तेंव्हा त्याचे प्रयत्न हट्टात परिवर्तित होण्याची शक्यता असते. श्रम व सहनशक्ती जडतेत

वेताळ कथा

परिवर्तित होण्याचा धोका संभवतो. अुदाहरणादाखल मी तुला गोपाळची गोष्ट सांगतो; ऐक लक्षपूर्वक.'' अन् वेताळ गोष्ट सांगू लागला. -

गोपाळ फार चांगला माणूस आहे, असे सर्वजण म्हणत. मधुरवाडीतल्या प्रत्येकाचे त्याच्यावर प्रेम होते. पण गोपाळची तीव्र इच्छा होती की, आपण सर्वापेक्षा आणखी 'चांगला' म्हणवला जावे आणि खूप धन कमवावे. याबद्दल अधिक माहिती मिळवण्यासाठी तो प्रथम आपल्याच गावच्या प्रसिद्ध रामशर्मा नावाच्या पंडिताकडे गेला.

रामशर्माने आठवडाभर गोपाळच्या ज्ञानाची परीक्षा घेतली, त्याला निरनिराळे धडे शिकवून ते पाठ करायला लावले आणि नन्तर तो गोपाळला म्हणाला, ''हे बघ मुला, तुझ्यात पंडित बनायची लक्षणं दिसत नाहीत; पण तुझा आवाज मात्र मोठा मधुर आहे. त्रिपुरा नगरीत रागी नावाचा प्रसिद्ध संगीत विद्वान आहे. त्यांच्याकडे जा तू. ते तुला संगीत शिकवतील.''

गोपाळ त्रिपुरानगरीला जाअून रागीला भेटला. एक आठवडा संगीत शिकवल्यावर रागी त्याला म्हणाला, ''शिष्या, तुझा आवाज तर सुस्वर आहे, पण मला आश्चर्य वाटतंय की तुझ्या तोंडून फक्त गोड शब्दच बाहेर पडत आहेत, सुस्वर गाणी म्हणता येत नाहीत तुला! संगीत शिकण्याची योग्यता तुझ्यात नाही. पण तुझी ही सुंदर लांबसडक बोटं चित्रकलेत सफल होतील. विजयपुरमधे सुरेख नावाचा एक मोठा चित्रकार आहे. त्याच्याकडे जाअून तू चित्रकलेत पारंगत व्हायचा प्रयत्न कर.''

एक आठवडाभर गोपाळला चित्रकला शिकवायचा प्रयत्न केल्यावर सुरेख त्याला म्हणाला, ''मित्रा, चित्रकलेत कल्पनाशक्ती असायची गरज असते. तो जे दृश्य पाहील, ते त्याच्या बारकाव्यांसह आठवणीत ठेवायला हवं. तरच चित्रकार चांगल्यात चांगलं चित्र रेखाटू शकेल. तुझी कल्पना शक्ती काही खास नाहीये. काही दिवस कल्पनाशक्ती वाढवणं अन् तिला नीट रूप देण्यासाठी भरपूर प्रयत्न करायला हवेत. त्यासाठी पांडित्याची गरज आहे. मधुरवाडीत रामशर्मा नावाचा एक महापंडित आहे. काही दिवस तू त्याच्या सेवेत रहा.''

आपण मधुरवाडीचेच रहिवासी असून रामशर्मानं 'तू पंडीत बनू शकणार नाहीस' असे म्हटल्याचे सांगायला गोपाळला संकोच वाटला. सुरेखजवळ आपली कृतज्ञता व्यक्त करून गोपाळने विजयपुरला 'रामराम' केला. 'या जन्मी आपण 'मोठा' माणूस बनूच शकणार नाही' असे वाटून तो खूपच निराश झाला.

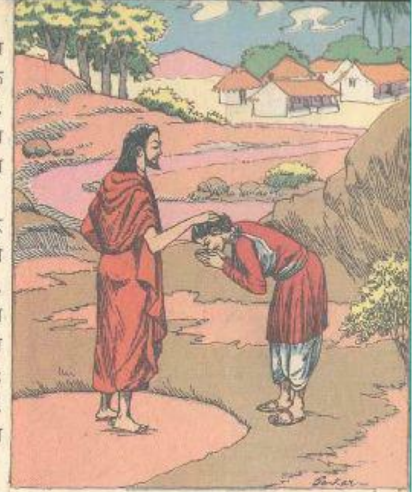
आपल्या गावच्या सरहद्दीवर पोचल्यावर 'मला वाचवा, मला वाचवा' असे कोणी ओरडत असल्याचे त्याला ऐकू आले. आवाजाच्या रोखाने गेल्यावर रस्त्याकडेच्या एका खड्ड्यातून आवाज येत असल्याचे त्याच्या लक्षात आले. त्याने वाकून पाहिले; खड्डा खोल असून आत एक माणूस होता. गोपाळने आपला हात पुढे केला, पण तो त्या माणसापर्यन्त पोचू शकला नाही.

''मी तुला मदत करतो, घाबरू नकोस. आसपास झाडाची एकादी फांदी किंवा दोरी मिळते का, हे पहातो.'' गोपाळ त्याला धीर देत म्हणाला.

''तुझं इतकं आश्वासनही पुरेसं आहे मला'' असे म्हणत, तो माणूस स्वतःच बाहेर आला; आणि तो खड्डा आपोआप मातीने भरून गेला.

''तुझ्यात काही शक्ती असाव्यात असं दिसतंय. मग आपल्या रक्षणासाठी अुगीच ओरडत का होतास?'' गोपाळने त्याला आश्चर्याने विचारले.

तो माणूस हसत म्हणाला, ''मी एक संन्यासी असून माझ्यात काही अद्भुत शक्ती आहेत. प्रत्येक दिवशी एकाद्या चांगल्या माणसाची एक इच्छा मी पुरी करत असतो. त्यासाठी मुद्दामच एक खड्डा निर्माण करून

त्यातून ओरडत रहातो मी. जो कोणी चांगला भाग्यवान असेल, तो आपसूकच येतो माझ्याकडे. आज तूच तो 'भाग्यवान' सापडलास. बोल, काय पाहिजे तुला?''

खोल श्वास घेत गोपाळ म्हणाला, ''मोठा अन् धनवान माणूस बनायची माझी इच्छा आहे. त्यासाठी हरतऱ्हेचे प्रयत्न केले मी.'' नंतर संन्याशाला त्याने आपली हकिकत सांगितली.

गोपाळच्या डोक्यावर हात ठेवून संन्यासी म्हणाला, ''या क्षणापासून कोणाही पंडिताला हरवण्याची शक्ती तुला प्राप्त होईल. संगीत अन् चित्रकलेतही तुझ्याशी कोणी बरोबरी करू शकणार नाही. हा माझा आशिर्वाद आहे तुला.'' गोपाळने त्याला साष्टांग नमस्कार केला आणि अुठून अुभा राहिला. तेंव्हा

संन्यासी त्याला म्हणाला, "तू आपल्या मोठेपणाच्या आधारानंच धन कमावू शकशील. ही गोष्ट नीट लक्षात ठेव."

यानन्तर गोपाळ प्रथम रामशर्माला भेटला. तो त्याला म्हणाला, "महाराज, आपण म्हणाला होता की मी पंडित बनू शकणार नाही. आपणाला माहीतच असेल की, खूप पूर्वी विष्णुशर्मा नामक पंडिताने पंचतन्त्र कथांच्या आधारे मूर्ख अन् नालायक राजकुमारांना विवेकशील बनवलं. दृढनिश्चय असणारा पक्का शिष्य शिकू शकणार नाही, अशी कोणतीच विद्या नाहीय. मला वाटतं की, कसली कमतरता माझ्यात नसून आपणातच आहे. मी काही प्रश्न विचारतो, त्यांची अुत्तरं द्या बरं!" असे म्हणून त्याने रामशर्माला काही प्रश्न विचारले.

रामशर्माला एकाही प्रश्नाचे अुत्तर देता येईना. तेंव्हा रागाने तो म्हणाला, "तू तरी या प्रश्नांची अुत्तरं देअून दाखव बरं?" गोपाळने ताबडतोब सगळी अुत्तरे पटापट सांगितली. तेंव्हा चकीत होअून शर्मा म्हणाला, "तुझं पांडित्य असामान्य आहे! इतकं ज्ञान प्राप्त करणं, मला तर जन्मभर शक्य होणार नाही." गोपाळ तेथून निघून त्रिपुरानगरला गेला आणि रागीला भेटला. त्याने रागीला एक गीत गायला सांगितले. अन् म्हटले, "मी तुमच्या गाण्यातल्या चुका काढून दाखवतो."

रागीने खूपच सुंदर रागदारी गाअून दाखवली. पण गोपाळ ताबडतोब म्हणाला, "अशिक्षितांना हे गाणं कदाचित आवडेल; पण तुमच्यासारख्या विद्वानानं या पद्धतीनं गाअू नये." अन् त्याने तेच गाणे सुधारून गाअून दाखवले.

मुग्ध होअून हात जोडत रागी म्हणाला, "तू महान आहेस. मी जन्मभर साधना केली तरी असं गाअू शकणार नाही. तुझ्या बाबत मी पूर्वी बोललेलं विसरून जा अन् मला क्षमा कर."

यानन्तर गोपाळ विजयपुरच्या सुरेखकडे गेला अन् त्याने सुरेखची चित्रे सुधारून दाखवली. तेंव्हा आपल्याच चित्रातली अद्‌भुत छटा पाहून चकित झालेला सुरेख म्हणाला, "पुत्रा, तुझ्यात दैवी अंश आहे. या लोकात कोणीही तुझ्यासारखी चित्रे काढू शकणार नाही."

आता गोपाळला पटले की आपण खूपच 'मोठा माणूस' झालो आहोत. या मोठेपणाचा अुपयोग करून त्याने धन कमवयण्याचे ठरवले. विजयपुरमधे विमलानन्द नावाचा एक धनवान असून तो पंडितांचा फार आदर करत असे. त्याच्याकडे जाअून गोपाळने आपले पांडित्य-प्रदर्शन केले.

गोपाळबद्दलची सर्व माहिती मिळवून विमलानन्द म्हणाला, "आर्य गोपाळ, आपणासारख्या पंडिताच्या दर्शनाने माझा जन्म सार्थक झाला. मी आपणाला भेट म्हणून एक अशी वस्तु देतो की, आजपर्यन्त तशी वस्तु कोणालाच मी दिली नाही." अन् त्याला एक ताडपत्र देत तो पुढे बोलला, "खुद्द वेदव्यासांनी लिहायला सांगितलेल्या विघ्नेश्वराने स्वतःच्या अक्षरात लिहिलेल्या महाभारताच्या ताडपत्रांपैकी हे एक पान आहे केवळ पूर्वजन्मीच्या सुकृतामुळेच माझ्या पूर्वजाला हे प्राप्त झालंय अन् पिढ्यान् पिढ्या आम्ही ते जतन करत आलोय."

पण ते ताडपत्र मिळून गोपाळ मात्र निराश झाला. तो विमलानन्दला म्हणूही शकेना की, आपल्याला या ताडपत्राऐवजी धन हवंय. तो तेथून निघाला तेंव्हा विमलानन्द म्हणाला, "आर्य, शेजारच्या गावात माझे ज्येष्ठ बन्धु भ्रमरानन्द रहातात. संगीत हा त्यांचा प्राण आहे. आपण त्याही विद्येत पारंगत आहात. तेंव्हा आपण जसं आपल्या पांडित्यानं मला संतुष्ट केलंत, तसंच त्यांनाही आपल्या संगीतानं संतुष्ट करावं अशी माझी विनंती आहे."

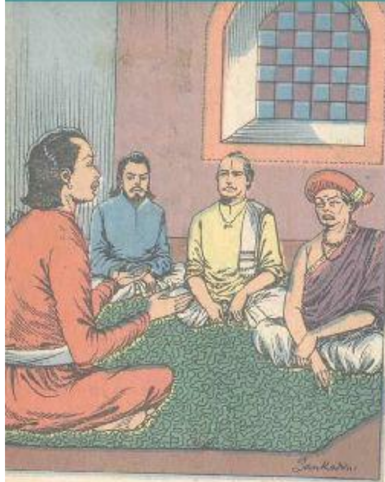
गोपाळने भ्रमरानन्दला भेटून आपली संगीतकला दाखवली. अतिशय आनन्दित होत तो म्हणाला, "आपणासारखा महोन्नत

संगीतज्ञ या पृथ्वीतलावर दुसरा कोणी असेल असं वाटत नाही मला! भेटीदाखल काहीही दिलं, तरी ते आपल्या प्रतिभेपुढे तुच्छच ठरेल. आतापर्यन्त कुणाला दिली नाही अशी भेटवस्तु मी तुम्हाला देत आहे." अन् काशाची छोटीशी डबी त्याने गोपाळच्या हाती दिली.

पिढ्यान्‌पिढ्या भ्रमरानन्दचे पूर्वज ही डबी फार महत्वाची वस्तु मानत आले होते. डबीचे झाकण अुघडून कानापाशी धरली की त्यातून नादब्रह्म त्यागराजच्या आवाजातील संगीत ऐकू येत असे. मनात एकादा राग ऐकायची अिच्छा आणली की, त्यातून तोच राग ऐकू येई.

आपल्याला ती डबी नको असून धन पाहिजे, असे गोपाळ बोलू शकला नाही. आपल्या दुर्भाग्याबद्दल स्वतःला दोष देत

त्यांचा निरोप घेऊन गोपाळ तेथून बाहेर पडला. तेंव्हा भ्रमरानन्द गोपाळला म्हणाला, "महाशय, माझे ज्येष्ठ बन्धु चित्रानंद शेजारच्या गावात रहातात. आपण आपल्या चित्रकलेद्वारा त्यांना मुग्ध कराल असं वाटतंय मला. कलेत प्राण फुंकायची क्षमता आहे त्यांची."

चित्रानन्दही गोपाळच्या कलेवर फार संतुष्ट झाला. त्यानं अजिण्ठ्याच्या चित्रकाराने काढलेले एक चित्र त्याला भेट दिले. इतक्या वर्षानन्तरही त्यातील रंग जराही फिके पडले नव्हते चित्र तर वर्णनातीत अद्भुत होते. असंतुष्ट गोपाळ चित्रानन्द कडेही धन मागू शकला नाही. तो तेथून निघाला तेंव्हा चित्रानन्द त्याला म्हणाला, "महाशय, अपार धन देऊन आपला सत्कार करायची शक्ती केवळ आपल्या राजातच आहे. आपण राजाला जाऊन भेटावं, अशी माझी इच्छा आहे. आपणासारखे कलाकार धनाच्या मोहात फसत नाहीत, हे माहीत आहे मला. पण राजाकडून सत्कार होणं हा कलाकाराचं गौरवचिन्ह आहे."

त्याच्या बोलण्यावरून गोपाळला धन कमवायचा अुपाय समजला. तो ताबडतोब राजधानीला जाऊनं एका धर्मशाळेत राहू लागला. तिथे त्याला रामशर्मा, रागी आणि सुरेखही दिसले.

तेथे गोपाळला समजले की, त्या देशच्या राजाने देशातील कलाकारांच्यात एक स्पर्धा आयोजित केली आहे. अुत्तम कलाकारांचा तो मोठ्या प्रमाणावर सत्कार करणार आहे. ते तिथे या स्पर्धेत भाग घेण्यासाठी आले होते. पण गोपाळला पाहून ते नाअुमेद झाले. ते म्हणाले, "जगात आम्ही कुणाशीही स्पर्धा करू शकू; पण तुम्ही त्यात भाग घेतलात, तर त्याचं फळ काय मिळणार, हे तर आम्हाला आधीपासूनच कळलंय. आता आम्ही परत फिरावं, हेच बरं."

ते तिघे आपल्या प्रयत्नांनी आपापल्या कलेत निष्णात बनले; पण गोपाळ केवळ आपल्या भाग्यानेच प्रवीण बनला होता. गोपाळने याबाबत खूप विचार केला अन् एक निश्चय करून तो तिघांना म्हणाला, "तुम्ही तिघं मला गुरू सारखे आहात. तुमच्यामुळेच मी या अुन्नत स्थानी पोचलोय. मी स्पर्धा फक्त पाहीन; भाग नाही घेणार त्यात. पण हाँ, तुम्ही लोक पराजित झालात, तर मात्र जिंकणारांना मी भिडेन."

त्याच्या बोलण्यामुळे रामशर्मा, रागी आणि सुरेख फार संतुष्ट झाले. गोपाळला स्पर्धेत अुतरायची गरज पडलीच नाही, कारण तिघेही आपापल्या विद्येत विजेते ठरले. तिघांनी बाकी सर्वांना हरवले आणि प्रत्येकाला एक-एक लाख अशर्फ्या बक्षिस मिळाल्या.

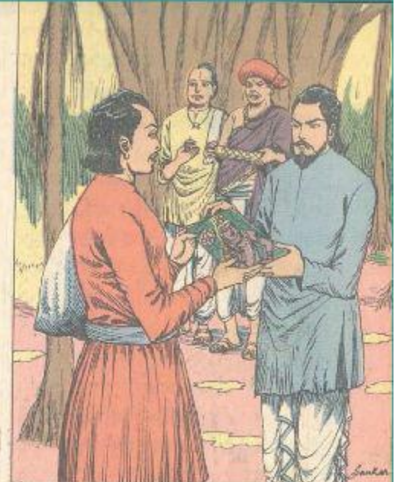
तेथून निघण्यापूर्वी तिघांनीही गोपाळला थोडेथोडे धन देऊ केले. परन्तु "ज्याच्या भाग्यात जे लिहिलेलं असतं, तेच त्याला मिळतं. दान म्हणून तुम्हाकडून काही घ्यावंसं वाटत नाही मला." असे म्हणून गोपाळने ते नाकारले.

"हे धन तुम्ही दान म्हणून नका घेऊ. त्याच्या बदल्यात मदत म्हणून आम्हाला काहीतरी द्या" तिघेही म्हणाले.

असे म्हणण्यात त्यांची अशी इच्छा होती की, गोपाळकडून आपल्याला आपापल्या विद्येतलं आपणाला माहीत नसलेल ज्ञान घेऊन स्वतःच्या ज्ञानात भर घालावी.

परन्तु गोपाळ त्याचा अर्थ काही निराळाच समजला आणि म्हणाला, "माझ्याजवळ जे आहे, ते म्हणजे वेदव्यासांचं ताडपत्र, त्यागराजांची काशाची डबी अन् अजिंठ्याचं चित्र! याशिवाय माझ्याजवळ दुसरं आहेच काय?"

गोपाळने त्या अपूर्व वस्तूंची नावे सांगताच तिघेही आश्चर्यात बुडाले; आणि म्हणू लागले, "या तर अमूल्य वस्तु आहेत! अपार धन देऊनही त्या खरीदता येणं अशक्य! आम्ही तिघं या तीन लाख अशर्फ्या देऊन टाकतो तुम्हाला. वस्तु द्या आम्हाला!" ते याचना करू लागले.

आता गोपाळ विचारात पडला. तो म्हणाला, "आपण तलावाकिनारीच्या वडाखाली बसूया जरा वेळ. तिथेच मी आपला निर्णय सांगेन तुम्हाला, "चौघेही वडाकडे निघाले. गोपाळ मनोमन विचार करू लागला कि, काय करावे आता? झाडाखाली बसल्याबरोबर तो म्हणाला, "संन्याशाच्या बोलण्याचा गूढार्थ आता माझ्या ध्यानात येत आहे. तो कोण होता वगैरे विचारू नका मला. तुम्ही खरेखुरे कलाकार आहात. या अपूर्व वस्तु तुमच्या जवळ सुरक्षित रहाणं हेच बरं!" त्याने ताडपत्र, डबी अन् चित्र त्यांच्या सुपुर्त केले आणि तीन लाख अशर्फ्या घेऊन तो आपल्या गावाकडे निघून गेला.

इतकी गोष्ट सांगून वेताळ विक्रमला म्हणाला, "राजा, गोपाळची खूप धन

कमवावं आणि 'मोठा' माणूस म्हणवून घ्यावं अशी तीव्र इच्छा होती. त्यासाठी तो अनेकांच्या आश्रयाला गेला आणि शेवटी संन्याशाच्या आशिर्वादाच्या बळावर त्यानं मोठमोठ्या पंडितांनाही हरवायची शक्ती मिळवली. परन्तु त्यानं तिचा अुपयोग योग्य प्रकारे, योग्य वेळी केला नाही असं दिसतंय. राजाने कलाकारांमधे ठेवलेल्या स्पर्धेत तो सर्व पंडितांना सहजपणे हरवू शकला असता. पण ती संधी त्यानं हातची घालवली. या सुसंधीचा फायदा घेतला असता, तर त्याला अगणित बक्षिसं मिळाली असती. धनवान बनून तो आपलं स्वप्न पुरं करू शकला असता. शेवटी तर त्यानं मिळालेली बक्षिसंही पंडितांना देअून टाकली आणि त्यांच्याकडून तीन लाख अशर्फ्या घेअून संतुष्ट झाला. या सर्वांच्या मुळाशी आहे त्याचा विवेक अन् तार्किक दृष्टीचा लोप! माझ्या या शंकांचं अुत्तर माहीत असूनही दिलं नाहीस तर, तुझ्या मस्तकाच्या चिंध्या अुडतील."

विक्रम म्हणाला, "संन्याशानं गोपाळला आशिर्वाद देअून म्हटले की, मोठमोठ्या पंडितांनाही हरवण्याची शक्ती अन् सामर्थ्य मी तुला देत आहे! पण त्याबरोबरच याला इशाराही दिला की, धन कमवण्याविषयी काही नियमांचं तुला पालन करावं लागेल. त्यानं सांगितलं की तू आपल्या पांडित्याच्या बळावर नव्हे, तर व्यक्तिगत मोठेपणा, भलेपणा, चांगुलपणा आणि सद्व्यवहाराच्या जोरावरच धन कमवू शकशील. मनात असतं तर तो राजानं घेतलेल्या स्पर्धेत भाग घेअून रामशर्मा, रागी व सुरेखला हरवू शकला असता. पण तसं न करून त्यानं आपला मोठेपणा शाबित केला. आपणाजवळ असलेल्या वस्तु खऱ्या कलाकाराजवळच बऱ्या रहातील. त्यांच्या दृष्टीनं त्या वस्तु धनापेक्षाही महान् आहेत. गोपाळचं कृत्रिम पांडित्य पंडितांना हरवू शकतं, पण ते त्याला कलाकार नाही बनवू शकत, त्याला कलादृष्टी नाही देअू शकत. तेंव्हा न्याय्य हेच की त्या वस्तु खऱ्या कलाकारांजवळच असाव्या. शेवटी त्याचा विवेक जागा झाला अन् धन घेअून संतुष्ट होअून तो निघून गेला."

वेताळ राजाचे मौन भंग करण्यात यशस्वी झाला आणि शवासहित पुन्हा गायब होअून पुन्हा झाडावर जाअून बसला.

समुद्रकिनाऱ्यावर सहल - २०

आन्ध्रच्या किनाऱ्या किनाऱ्याने

शब्दांकन : मीर नायर ✱ चित्रकला : के एस गोपकुमार

मच्छलीपट्टणच्या अुत्तरेला गोदावरीने बनवलेला त्रिभुजप्रदेश आहे. गोदावरी ही दक्षिणेतील सर्वात जास्त लांबीची नदी असून तिला 'दक्षिण गंगा' असे म्हटले जाते. पूर्वीची फ्रेंचांची वसाहत 'यानम' ही या त्रिभुजप्रदेशाच्या ईशान्य टोकावर आहे.

यानम ही केवळ ३४ वर्गमैल क्षेत्रफळाची वसाहत असून पूर्वी ही फ्रेंचांची वसाहत होती. आता हा पांडीचेरीच्या संघराज्याचा भाग आहे.

जरा आणखी अुत्तरेला सर्पपुरम गाव आहे - सापांची नगरी. येथील भावनारायण स्वामींचे मन्दिर प्रसिद्ध आहे. त्याबद्दल अशी कथा आहे.

सर्पराज अनंत शेषनागाची माता एकदा इतकी रागावली की तिने समस्त सर्पजातीला एक भयानक शाप दिला. त्याच्या परिणामाने सर्व साप एका यज्ञात जळून मेले. त्यावेळी अनंत मात्र यात्रेसाठी दूर गेलेला होता. होता. परत आल्यावर ही घटना ऐकून त्याला फार दुःख झाले. त्याने सर्व साप पुन्हा जिवन्त व्हावेत म्हणून भगवान विष्णुंची स्तुति करत अुग्र तप केले. त्याच्या तपाने प्रसन्न होअून, त्याने मनात कल्पना केलेल्या रूपातच विष्णुभगवान त्याच्यासमोर प्रकट झाले. नंतर ज्या रूपात विष्णु दिसले त्यांच रूपातली एक मूर्ती शेषनागाने बनवून घेतली व एक मंदिर बांधले. त्या मूर्तीला 'भाव नारायण स्वामी' असे नामाभिधान प्राप्त झाले, कारण ती कल्पनेत पाहिलेल्या रूपासारखी होती.

काकी नाडाचे मच्छीमार बन्दर

अुत्तरेला आणखी थोडे पुढे गेल्यावर आपण काकीनाडाला पोचतो. इंग्रज त्याला बराच काळपर्यन्त कोकोनाडा म्हणत असत. हे एक लहानसे बन्दर असून, येथून कापूस, भुईमूग, साखर व तंबाखू निर्यात केली जाते. १९२३ मधे येथे खिलाफत आन्दोलनाचे नेता मौलाना महम्मद अली यांच्या अध्यक्षते खाली कॉंग्रेसचे महत्वाचे अधिवेशन घेण्यात आले होते.

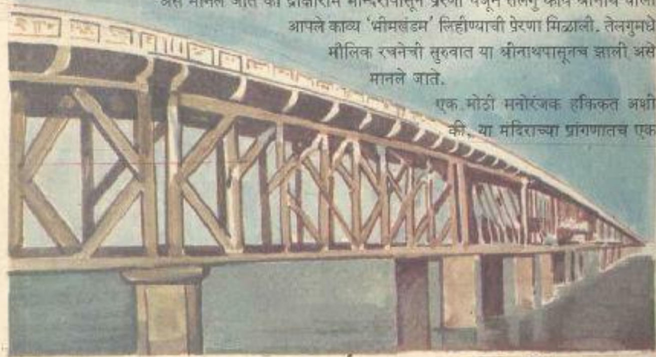
तटवर्ती शहर 'द्राक्षाराम' हे काकीनाडापासून १८ कि.मी. अुत्तरेला आहे. स्थानीय विश्वासानुसार याचे मूळ नाव दक्षाराम - (दक्ष+आराम) म्हणजेच 'दक्षाचा बगीचा' असे होते. दक्ष प्रजापतीने येथे एक यज्ञ केला होता.

द्राक्षाराम मन्दिर

पुराणांप्रमाणे - दक्ष प्रजापतीची कन्या दाक्षायणी वा सती हिने पित्याच्या इच्छेविरुद्ध शिवाशी विवाह केला. एकदा दक्षाने खूप मोठा यज्ञ केला आणि मुद्दामच आपल्या मुलीला व जावयाला आमन्त्रण दिले नाही. दाक्षायणीची यज्ञाला जायची इच्छा होती आणि हट्टाने ती अेकटीच यज्ञाला गेली. पित्याने तिची अुपेक्षा केली, इतकेच नव्हे, तर शिवाबद्दल अपमानकारक शब्दही अुच्चारले. दाक्षायणी पतीचा हा अपमान सहन करू शकली नाही. आणि तिने यज्ञकुंडात अुडी घेतली व जळून मरून गेली. ही वार्ता कळल्यावर शिव अतिशय क्रुद्ध झाले. त्यांच्या क्रोधाच्या अुष्णतेमुळे त्यांच्या शरीरातून घाम वाहू लागला. त्या घामातून शिवाचा गण वीरभद्र याचा जन्म झाला. त्याने आपल्या स्वामींच्या अपमानाचा बदला घेण्यासाठी दक्षाचा वध केला.

असे मानले जाते की द्राक्षाराम मन्दिरापासून प्रेरणा घेअून तेलगु कवि श्रीनाथ याला आपले काव्य 'भीमखंडम' लिहीण्याची प्रेरणा मिळाली. तेलगुमधे मौलिक रचनेची सुरुवात या श्रीनाथपासूनच झाली असे मानले जाते.

एक मोठी मनोरंजक हकिकत अशी की, या मंदिराच्या प्रांगणातच एक मुसलमान संत सैयद शहा भाजी औलियाचे थडगे आणि एक मशीदही आहे.

राजमुन्द्रीचा रेल्वेरस्त्याचा पुल

राजमुन्द्री किंवा राजमहेन्द्रवरम् हे काकीनाडाच्या पश्चिमेला त्रिभुजप्रदेशाच्या सुरुवातीलाच गोदावरी किनाऱ्यावर वसलेले शहर आहे. इथले गालीचे आणि चंदनाच्या बनवलेल्या वस्तु प्रसिद्ध आहेत. येथे गोदावरीवर असलेला ५६ स्पॅनवाला पुल भारतातला नंबर दोनचा लांब पुल आहे. राजमुन्द्रीचा संबंध महाकवि नन्नय यांच्याशीही आहे. नन्नयने तेलगुतले पहिले महाकाव्य 'आन्ध्र महाभारतमु' लिहिले.

तटाला समांतर बनवलेल्या सडकेने जाअून आता आपण विशाखपट्टणला पोचतो. हे पश्चिम युरोपमधील रॉटरडॅम आणि पूर्व आशियातील टोकियो यांच्या मधले सर्वात मोठे व सर्वात खोल असे बन्दर आहे. येथे समुद्रतटावर वीरतेचे दैवत वैशाखदेवाचे मन्दिर आहे. विशाखापट्टण हे नावही या देवावरूनच पडले आहे असे स्थानिक लोक मानतात.

विशाखपट्टण जहाज-निर्मिताचे यार्ड

विशाखपट्टण प्रथम एक छोटेसे मच्छीमार गाव होते. इंग्रजांनी बंदराच्या रूपात त्याचा विकास केला. आज हे एक मोठे गजबजलेले औद्योगिक शहर आहे. देशातला सर्वात मोठा जहाज-निमिती चा कारखाना 'हिन्दुस्तान शिपयार्ड लिमिटेड' हा येथेच असून त्याची स्थापना १९५२ मधे झाली.

शहरातले सर्वात प्रसिद्ध स्थळ आहे - डॉल्फिन्स नोज. हा ३५८ मी.अुंच आणि समुद्रात पाचरीसारखा घुसलेला एक खडक आहे. याचा आकार डॉल्फिनच्या तोंडासारखा आहे त्या विशाल खडकावरच येथील दीपस्तंभ बनलेला आहे. याचा प्रकाश समुद्रात ६५ कि.मी. पर्यन्त दूर दिसू शकतो. हा भारतातला सर्वात अधिक शक्तीचा दीपस्तंभ आहे.

विशाखपट्टणचे जुळे मानले जाणारे वॉल्टेअर शहर केवळ ३ कि.मी. अंतरावर आहे. अुत्तम हवापाण्यामुळे हे स्वास्थ्यवर्धक स्थान मानले जाते. आन्ध्र विश्वविद्यालय इथेच आहे. विशाखपट्टण सोनेरी रेतीच्या सुन्दर वाळूतटांबद्दल प्रसिद्ध आहे. त्यात मुख्य आहेत रामकृष्ण मिशन बीच, ऋषिकोंडा बीच आणि लॉसन्स बे.

सिंहाचलमूची टेकडी विशाखपट्टणपासून १६ कि.मी. दूर असून एक प्रसिद्ध तीर्थस्थान आहे. त्याच्या शिखरावर विष्णुच्या चौथ्या अवताराचे - सिंह भगवानाचे देअूळ आहे. ते ११ व्या शतकात बनवले गेले

डॉल्फिन्स नोज

होते.

पुराणात अशी कथा आहे की, दैत्यांचा राजा हिरण्यकशिपु हा आपला पुत्र प्रह्लाद विष्णुभक्त असल्यामुळे त्याच्यावर नाराज होता. त्याने त्याची विष्णुभक्ती सोडवायचा खूप प्रयत्न केला, परंतु सफल होअू शकला नाही चिडून त्याने प्रह्लादला समुद्रात फेकून दिले; आणि वर सिंहाचलची टेकडी ठेवली. अुद्देश असा की प्रह्लाद दबून मरून जावा. यामुळे विष्णु रागावले आणि नरसिंहाच्या (अर्धा माणूस व अर्धा सिंह) रूपात सिंहाचलाच्या एका टोकावर अुभे राहिले. त्या वजनाने टेकडीची एक बाजू खाली दबली व दुसरी वर आली.व तेथून प्रह्लाद बाहेर आला. त्यानन्तर हिरण्यकशिपूचा पाठलाग करून नरसिंहाने त्याचा संहार केला. पण त्यानन्तरही त्याचा क्रोध शान्त न झाल्याने शिवाने शरभ पक्ष्याचे रूप घेअून त्याचा राग शान्त केला.

देवाला पूर्ण शान्त करण्यासाठी सिंहाचलमच्या नरसिंह-मूर्तीवर चंदनाचा जाड लेप चढवला जातो. लेपाचा थर वर्षातून एकदाच अेप्रिल - मे मधे चन्दनयात्रेच्या अुत्सवात काढला जातो. त्यावेळी साऱ्या देशातील भक्त देवदर्शनासाठी सिंहाचलमला जातात.

लॉसन्स बे

स्वप्न खरे झाले

किरीटचे आईबाप त्याच्या लहानपणीच मरून गेले. आजोबांनी खूप मेहनत करून त्याचे पालन पोषण केले. अठरा वर्षांचा झाला तरी आजोबांच्या लाडांमुळे त्याला जबाबदारीची जाणीव नव्हती अन् घरची परिस्थितीही कळत नव्हती. आजोबा अचानक आजारी पडले. ते सारा दिवस खाटेवर पडून असत. त्यांच्या औषधपाण्यालाही पैसे नाहीत, हे ध्यानात आले, तेंव्हा कोठे किरीटला घरची परिस्थिती समजली.

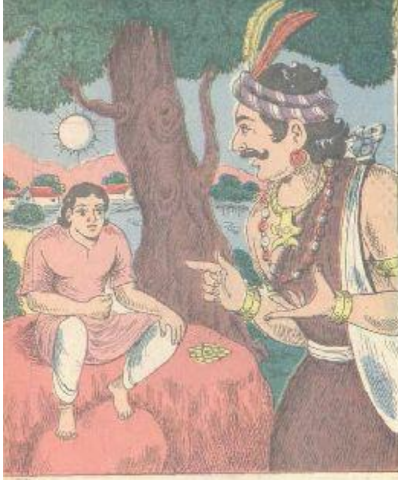
पैशांची तीव्र गरज वाटली, तेंव्हा घर विकण्यावाचून किंरीटला दुसरा मार्ग दिसेना. त्याच्या आजोबांनी हरकत घेतली अन् ते म्हणाले, "आता मी वाचणार नाही नक्की! जास्त दिवस अुरले नाहीत माझे. रहातं घर विकून बसलास, तर अनेक संकटं येतील तुझ्यावर!"

"पण आजोबा, तुमच्यावाचून मी जगू तरी कसा शकेन? धन कमावण्याचे मार्ग सापडतील, पण मेल्या माणसाला जिवन्त करता येईल का? तुम्हाला माझ्यासाठी तरी जिवन्त रहायलाच हवं." किरीट रडत म्हणाला.

घर विकून पैसे मिळाल्यावर किरीटने शहरातून डॉक्टर बोलावला. तरीही महिन्याभरात आजोबा वारले. अुपचार केल्यानन्तर अुरल्या सुरल्या पैशातून त्याने आपल्या आजोबांचे क्रियाकर्म यथासांग केले.

एक आठवडा लोटला, अन् किरीट समोर गंभीर अडचण अुपस्थित झाली. अुपजीविका कशी चालवावी हे समजेना त्याला. एके दिवशी गावाबाहेर एका दगडावर बसून तो विचार करू लागला. खिशातून पैसे काढून तो मोजू लागला कि, आता आपल्याजवळची शिल्लक किती आहे. चांदीची बरोबर साठ नाणी होती त्याच्याजवळ. आपल्या भविष्याबद्दल तो

धीरेंद्र काळे

चिन्तेत होता. इतक्यात एक अरण्यवासी त्याच्याजवळ येऊन त्याच्या डोळ्याला डोळा भिडवून म्हणू लागला, ''चेहऱ्यावर तर राजतेज दिसतंय तुझ्या! पण तुझा वेष पाहून वाटतंय की तू गरीब आहेस. पण काळजी नको करूस. तुझं भविष्य उज्वल आहे.'' अन् किरीटकडून एक नाणं घेऊन तो निघून गेला.

किरीट दिवसभर त्या अरण्यवासी माणसाचाच विचार करत राहिला. पहाटे पहाटे त्याला स्वप्नात असे दिसले की, आपल्या डोक्यावर रत्नखचित मुकुट झळकतो आहे. काहीतरी बडबडत तो जागा झाला. त्यावेळी कोंबड्याचे आरवणे ऐकू येत होते. 'पहाटेची स्वप्नं खरी होतात' असे त्याचे आजोबा म्हणत असत. त्याला ते बोलणे आठवले. पण याच गावात राहून तो राजा कसा बनणार? त्याने गाव सोडायचे ठरवले.

लवकरच आपलं गाव सोडून तो राजधानीकडे निघाला. तीन दिवस, तीन रात्री चालून चौथ्या दिवशी दुपारी तो राजधानीत पोचला. आता त्याच्याजवळ चांदीची फक्त तीनच नाणी उरली होती. खूप भूक लागलेली असल्यामुळे तो जवळच्याच एका खानावळीत गेला.

त्यावेळी ओळीने बसलेल्या दहा प्रवाश्यांना एक म्हातारी आजी पानांवर जेवायला वाढत होती. तिने किरीटकडून एक नाणे घेतले अन् एका कोपऱ्यात त्याच्यासाठी एका केळीच्या पानावर जेवण वाढले. तिथे जेवणाऱ्यांपैकी दोघेजण खूपदा तिथे येत असत. त्यातला एकजण म्हातारीला विचारू लागला, ''आजीबाई, तुमच्या चेहऱ्यावर या काळजीच्या रेषा का म्हणून? मागल्या वेळी आलो, तेंव्हा म्हणाला होतात की - तुमचा राजा विषारी गळवामुळे आजारी आहे. ते अजून बरे नाही झाले का?''

खोल श्वास ओढत आजीबाई म्हणाली, ''शेजारच्या राज्याच्या राजवैद्याच्या कृपेनं आमचे महाराज वाचले. आता त्यांच्या समोर कन्येच्या लग्नाची चिन्ता उभी आहे. युवराणी नेहमी एकाच प्रकारचं स्वप्न पहात असते, असं ऐकलंय. स्वप्नात तिला दिसतं, की ती रोज ज्या मंदिरात जाते, तिथे जात असताना एक विषारी साप तिला डसणार, इतक्यात एक तरुण तिथे येऊन तिला वाचवतो. तिनं कितीतरी मागण्या नाकारल्या आहेत. तिचा हट्ट आहे की प्रत्यक्षात तिला तो तरुण वाचवेल, तेंव्हा ती त्याच्याशीच विवाह

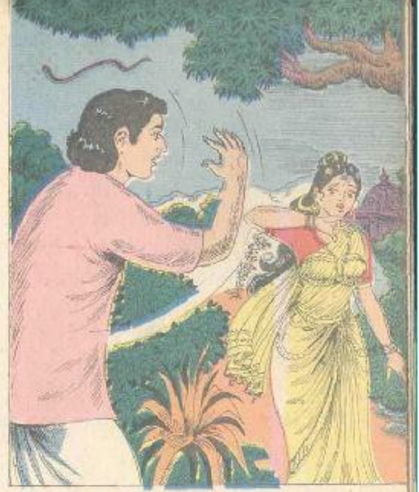
करील. पण आश्चर्याची गोष्ट अशी की, मंदिराच्या वाटेवर आजपर्यन्त तिला एकादा अगदी साधेसे गांडूळसुद्धा कधी आढळलं नाहीय.''

म्हातारीचे सगळे बोलणे किरीट ऐकत होता. त्याला आपण 'गड जिंकला' असेच वाटले. त्याच्या आनन्दाला सीमा उरली नाही. भराभरा जेवण उरकून तो एकाद्या गारुड्याच्या शोधाला निघाला. त्याला दामू नावाचा गारुडी सापडल्यावर 'आपल्याला एकादा दात काढलेला, काळ्या रंगाचा, बिनविषारी साप' हवा असल्याचे सांगितले.

''साप देईन मी; पण त्यासाठी मला दोन नाणी हवीत'' असे दामू म्हणाला. खिशात असलेली शेवटची दोन नाणी किरीटने त्याच्या हातावर ठेवली अन् टोपलीत बन्द असलेला साप घेऊन तो मंदिरवाल्या डोंगरावर चढला. एका झाडोऱ्यामागे लपून तो येणाऱ्या-जाणाऱ्यांना निरखू लागला.

थोड्या वेळात दोन तरुणी मंदिराची वाट चालत असलेल्या त्याला दिसल्या. पण त्यात युवराणी नव्हती. सूर्यास्त होऊन हळूहळू अंधार दाटू लागला, अन् त्याला दिसले की, चमकदार वस्त्रे आणि अलंकार ल्यालेली युवराणी झाडी जवळ येत आहे! किरीटने ताबडतोब साप तिच्या अंगावर फेकला. तो युवराणीच्या खांद्यावर पडताच ती जोराने किंचाळली. दुसऱ्याच क्षणी झाडीतून वेगाने बाहेर येऊन किरीटने साप पकडून दूरवर फेकला.

थोड्याच वेळात युवराणी सावरली अन् किरीटला पाहून म्हणाली, ''अहाहा! माझं स्वप्न खरं निघालं. तुम्हीच माझे पती

आहात.''

''हे आपण काय म्हणत आहात युवराणी!'' जणू काही काहीच माहीत नसल्याचा आव आणत किरीटने विचारले.

युवराणीने त्याला आपण रोज पहात असलेल्या स्वप्नाबद्दल सांगितले. नन्तर आपला निर्णय सांगत ती म्हणाली, ''मला सर्पदंशापासून वाचवणाराशीच विवाह करायची शपथ घेतली आहे मी! आपण लग्नाला नकार दिलात तर जन्मभर मला अविवाहितच रहावं लागेल.'' बोलता बोलता ती रडू लागली.

किरीटने आनन्दविभोर होत तिचा हात पकडला. नन्तर देवीच्या मन्दिरात जाऊन पुजाऱ्याने दिलेले हार एकमेकांच्या गळ्यात घातले व ते पतिपत्नी बनले. किरीटचा हात

पकडून युवराणी डोंगर अुतरू लागली. ही घटना किरीटला स्वप्नासारखीच वाटत होती. वर-वधु दोघेही खाणावळीची मालकीण म्हाताऱ्या आजीकडे आले. आता कुठे किरीट जागा झाला.

"हे काय? इथे का घेअून आलीस मला?" किरीटने आश्चर्याने विचारले.

युवराणी हसत म्हणाली, "खूप जुनी गोष्ट आहे. गंगामातेच्या पुष्कर अुत्सवात मी हरवले. चार वर्षांचीच होते मी तेंव्हा. जमिनीवर बसून भोकाड पसरून रडत होते मी. सर्वजण नुसते पहात होते पण माझी विचारपूस कोणीच केली नाही. या आजीनं माझं रडण्याचं कारण जाणलं आणि आपल्याबरोबर मला घेअून गेली. तेंव्हापासून तीच माझं पालनपोषण करत आली आहे. खूप प्रेमानं वाढवलं तिनं मला."

"म्हणजे तू युवराणी नव्हेस?" गोंधळून त्याने विचारले, "माझं नावच युवराणी आहे नं! शंका कसली?" युवराणीने आश्चर्याने विचारले.

"तू जर या आजीबाईची पाळलेली मुलगी असशील, तर ही चमकदार वस्त्रं कशी तुझ्या अंगावर? असे कपडे तर राजकन्याच वापरतात!" किरीटने विचारले.

त्याच्या प्रश्नावर खळखळून हसत युवराणी म्हणाली, "मी या देशाच्या राजकुमारीची मुख्य सेविका आहे. फार प्रेम आहे त्याचं माझ्यावर. त्याचं मला कधी कधी आपली वस्त्रं देतात."

स्वयंपाकात मग्न असलेल्या आजीबाईंनी हा सारा संवाद ऐकला अन् ती फार खूश झाली. बाहेर येअून ती म्हणाली, "अग युवराणी, आता माझ्या शरीरात शक्ती नाही राहिली. ही खाणावळ आता मी जावईबुवांच्या हाती देईन."

युवराणी आजीला म्हणाली, "ही युवराणी आलेल्या लग्नाच्या मागण्या धुडकावत आली नं? तुला वाटलं की माझं लग्न होईल की नाही; काळजी पडली होती ना? आता खूश?"

तिचा गालगुच्चा घेत आजी म्हणाली, "आता युवराणी नव्हेस तु; 'राणी' बनलीस 'राणी'!"

स्वतन्त्रपणे जगायचा आधार आता किरीटला गवसला. तोही खूश होत म्हणाला, "या लग्नामुळं माझं स्वप्नही साकार झालं. 'राणी' चा नवरा 'राजा' च असतो ना?"

सोनेरी क्षण - १४

चांदोबा

१. छोट्या छोट्या जलचरांच्या अवशेषांपासून बनलेले लांबच लांब खडक?

समुद्रात रहाणाऱ्या शे प्राण्यांची पांढरी हाडे एकावर एक साचत रहातात आणि लाखो वर्षात क्रमशः कठीण होत जातात आणि खडकात परिवर्तित होतात. जमीन हलल्यामुळे ते खडक बाहेर ढकलले जातात.

जगात हे कोठे आढळेल?

२. स्तूपाच्या आकाराचे धान्य-कोठार?

आपल्या देशातल्या या धान्य कोठाराचा दरवाजा फक्त आत ढकलूनच अुघडला जाअू शकतो. कोठार अगदी खचाखच भरले तर ते अुघडता येणारच नाही. सतराव्या शतकात इथे भयानक दुष्काळ पडला असताना ईस्ट इंडिया कंपनीने हे कोठार बांधले.

३. जगातील सर्वात अधिक अुंचीची मूर्ती?

दोन्ही हात फैलावलेले आणि एका हातात खड्ग असलेली ही मूर्ती एका स्त्रीची असून तिची अुंची ८२ मीटर्स आहे.

४. लाव्हा रसाने निर्मित, शंकू आकाराच्या टेकड्या?

मिलियन वर्षांपूर्वी विस्फोट झालेल्या ज्वालामुखीच्या लाव्हा रसामुळे निर्माण झालेल्या या टेकड्या अनेक मजली इमारतींच्या शहरांसारख्या दिसतात. यातील नरम टेकड्या खोदून माणसांना रहाण्यासारखी गुहांची घरे बनवण्यात आली आहेत. त्यात लाव्हाचे दगड खोदून बनवलेली खुर्च्या, टेबले आणि व्यासपीठांची युक्त चर्चेस आणि मठही आहेत.

५. सर्वात मोठे प्राणिसंग्रहालय?

या संग्रहालयात जवळजवळ ४०० प्रकारचे पक्षी, १५० प्रकारचे सस्तन प्राणी, ५० प्रकारचे मासे, ४० प्रकारचे बेडूक आणि ३४ प्रकारचे साप आहेत. १९, ४८५ वर्ग कि.मी. चे क्षेत्र याने व्यापले असून त्यात आणखी जवळ-जवळ ७००० हत्ती, १,५०० सिंह, ९०० चित्ते आणि निराळ्या एका जातीचे २५० चित्ते आहेत.

चित्रकोडे

१. या चित्रात एका सुन्दर मुलीचा एका बाजूचा अर्धा चेहरा दाखवला आहे. पण यातच आणखीही एक चेहरा लपलेला आहे. शोधा बरं तो?

२. सायकलस्वार खूप वेगाने सायकल चालवत आहे. पण चित्रकाराने चित्रात एक चूक केली आहे. कोणती?

कथा - कोडे

या गोष्टीत एक चूक आहे. कोणती?

सम्राटाचे औदार्य

चन्द्रगुप्त मौर्याचा नातू सम्राट अशोक एका फळबागेतून फिरत असताना त्याला एक दगड लागला. त्याच्या अंगरक्षकांनी दगड फेकणाऱ्या - एका घाबरल्या डोळ्यांच्या - स्त्रीला पकडून आणले. "म... माफ करा महाराज" ती रडत म्हणाली,

"म...म...मी आपल्या मुलांसाठी त्या झाडाचे पेरू पाडायच्या प्रयत्नात होते. मुलं सकाळपासून भुकेली आहेत. पण दगड चुकून आपणाला लागला महाराज!" मोठ्या दीनतेने ती बोलली.

"हिला ताबडतोब चान्दीच्या शंभर अशर्फ्या देऊन सोडून दिले जावे." अशोकने मन्त्र्याला आज्ञा दिली.

"महाप्रभु, हिनं आपणावर दगड फेकला. हिला त्यासाठी शिक्षा मिळायलाच हवी. पण आपण तर पुरस्कार देत आहात?" मन्त्री आणखी काही बोलणार होता.

पण त्याला मधेच थांबवत अशोक म्हणाला, "तिनं मारलेला दगड झाडाला बरोबर लागला असता, तर त्यानं गरीब बाईला पेरू दिला असता. राजानं तर एका झाडापेक्षा अधिक अुदार असावे. बरोबर ना?" अशोक हसत म्हणाला.

अुत्तर :

सम्राट अशोकच्या काळात आपल्या देशात पेरूची झाडेच नव्हती. युरोपियन लोकांनी नंतर ती आपल्या देशात आणली.

गंमतीचे प्रश्न

१. बारा मुलांना एकेका ओळीत चार प्रमाणे चार ओळीत कसे अुभे करता येईल?

२. डावा पाय आणि डावा खांदा भिंतीला चिकटवून अुभे राहिले असता तुम्हाला अुजवा पाय अुचलता येईल काय?

३. काही कल्पित प्राण्यांची नावे चुकीच्या जागी लिहिली गेली आहेत. ती बरोबर जागी लिहू शकाल?

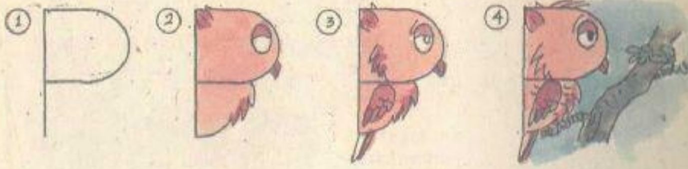

४. दोन लाल आणि तीन काळ्या-मिळून पाच टोप्या आहेत. मोहन, राम आणि विजयने एक-एक टोपी डोक्याला घातली. बाकीच्या दोन दृष्टी आड आहेत. राम अशा जागी बसला आहे, की त्याला विजय आणि मोहन दिसत आहेत. पण विजयला मात्र फक्त मोहनच दिसतो आहे; मोहनला कोणीच दिसत नाहीय. त्यांना सर्वांना एकमेकांचे बोलणे मात्र ऐकू येत आहे. रामला त्याच्या टोपीचा रंग विचारला असता तो 'माहीत नाही' असे म्हणतो. विजयलाही आपल्या टोपीचा रंग माहीत नाहीय. पण त्याला जेंव्हा रामचे अुत्तर ऐकू येते, तेंव्हा आपल्या डोक्यावर काळ्या रंगाची टोपी आहे, हे तो ताबडतोब ओळखतो. तो हे कसे काय ओळखू शकला?

आपण चित्र काढू या

चार सोप्या क्रमांनी आपण इंग्रजी 'P' अक्षरातून झकास घुबड काढू शकू. पहा कसे ते.

सोनेरी क्षण - १३ ची अुत्तरे

जगात कुठे?

१. दक्षिण फ्रान्सच्या लॉस्कावस मध्ये
२. राजस्तानातील चित्तोडगड
३. आफ्रिका (माअुंट किलिमांजारो) अुत्तर टांझानिया
४. मियान्मार (ब्रह्मदेश)
५. अमेरिकेतील वॉशिंग्टन डी.सी.

चित्रकोडे

आफ्रिकेच्या जंगलांमधे वाघच नसतात.

चित्र - कोडे

१. सौदी अरेबिया २. चीन ३. इजिप्त ४. जर्मनी ५. बोलिव्हिया ६. झिंबाब्वे
७. स्पेन ८. मियान्मार ९. मादागास्कर

गंमतीचे प्रश्न

१. पन्नास पैसे आणि पाच पैसे. एक नाणे पन्नास पैशांचे नाही. पण दुसरे आहे.
२. पोपट बहिरा आहे.
३. कुटुंबात एकूण सहा माणसे आहेत.
४. ग्रीनलॅण्डच. ते सापडले नसले, तरी अस्तित्वात होतेच.
५. दोन मित्रांना एकाच वेळी नेले तर तीन तिकिटे काढावी लागतील. निरनिराळे नेले तर एकूण चार तिकिटांचा खर्च होईल.
६. शेवटच्या मुलीला पेटीसह सफरचन्द द्यायचे.
७. खोटे. त्याने असा संवाद ऐकलाच नाही. खोटे बोलणारी आपण 'खोटी' आहोत असे कधीच म्हणणार नाही. अन् खरे बोलणारा स्वत:ला कधीच 'खोटा' म्हणणार नाही.
८. ज्याचे पाय मोठे असतील त्यालाच.

महाभारत

पांडवांचे वनवासाचे बारावे वर्ष पूर्ण होत आले होते. इन्द्राने पांडवांच्या कल्याणार्थ ब्राह्मणवेषात कर्णाकडे जायचे ठरवले. त्याला कर्णाकडून त्याची सहज कवच-कुंडले मिळवायची होती. पण ही बातमी कर्णाला त्याचा पिता सूर्य-भगवान याने स्वप्नात सांगितली. तो म्हणाला, "पुत्र कर्ण, ब्राह्मण जे मागतात, ते द्यायची तुझी सवय आहे. इन्द्र ब्राह्मणरूपात तुझ्याकडे येअून तुझ्या कवचकुंडलांचं दान मागणार आहे. वाटल्यास दुसरं काही त्याला दे, पण आपली कवच कुंडलं मात्र देअू नकोस. ती जोपर्यन्त आहेत, तोपर्यन्त तुला युद्धात कोणीही हरवू शकणार नाही. ती तू दिलीस, तर तुझा मृत्यु निश्चित आहे. त्यात इन्द्राची स्वार्थ-बुद्धी आहे. अर्जुनाशी युद्ध करायची क्षमता केवळ तुझ्यातच आहे. त्याच्या रक्षणासाठीच तो तुझ्याकडे हे दान मागणार आहे. तू कवचकुंडलं दिलीस, की अर्जुनाहातूनच मरशील."

"भगवान, आपण स्वत: येअून अुपदेश केलात, इतकंच मला खूप झालं. पण आपलं व्रत पाळण्यासाठी ब्राह्मणाची इच्छा डावलणं मला शक्य होणार नाही. या दानशूरपणामुळे मला या लोकात कीर्ती मिळालेली आहे. या स्थितीत प्रत्यक्ष देवेन्द्र माझ्याकडे येअून दान मागणार असतील, तर मी नकार कसा देईन? कवचकुंडलं मला द्यावीच लागतील. त्यामुळे माझी कीर्ती आणखीच वाढेल. अन् पांडवांची मात्र अपकीर्ती होईल. कीर्तीच नाहीशी झाली, तर नंतर जगण्यात तरी काय लाभ?"

"वेडा कुठचा! शरीरच अुरलं नाही, की कीर्तीशी काय देणंघेणं? तो तर प्रेताचा अलंकार झाला! तुझं अन् अर्जुनाचं युद्ध तर नक्की होणारच. जोपर्यंत कवचकुंडलं आहेत, तोवर तो तुझं काहीच नुकसान करू शकणार नाही, भले इन्द्रही त्याच्याबरोबर असो! तेंव्हा

कुठल्याच परिस्तितीत ती देऊ नकोस." सूर्याने पुन्हा समजावले.

"देवा, क्षमा करा मला! ब्राह्मणानं येऊन दान मागितलं, तर प्राणही देणं, हे माझं कर्तव्य आहे. कवचकुंडलांशिवायच मी अर्जुनाला पराजित करू शकतो, परशुराम अन् द्रोणाचार्य यांनी दिलेली अस्त्रं माझ्या जवळ आहेत." कर्ण विश्वासपूर्वक म्हणाला.

"हा तुझा हट्टच असेल, तर एक काम कर. इन्द्राजवळ एक अमोघ शक्ती आहे. बलशाली शत्रूलाही तू या शक्तीनं मारू शकशील. ती शत्रूला मारून परत आपल्याकडे येईल. इन्द्र कवचकुंडलं मागेल, तेंव्हा तू ती शक्ती मागून घे. ती मिळाली, की तू अर्जुनालाही मारू शकशील." सूर्य म्हणाला.

इतक्यात कर्ण जागा झाला. सकाळ झालेली होती. तो इंद्राच्या आगमनाची वाट पाहू लागला. दररोज तो मध्यान्ह समयी सूर्याची अुपासना संपवून ब्राह्मणांना दाने देत असे. आज त्यावेळीच इन्द्राने ब्राह्मणवेषात येऊन 'भिक्षांदेही' म्हटले.

कर्णाने सवयीनुसार त्याची पूजा करून विचारले, "ब्राह्मणवर, काय देऊ मी तुम्हाला? सुंदर स्त्रिया हव्यात? सुपीक जमीन हवी? अुत्तम सशक्त गायी पाहिजेत? बोला काय हवं?"

"पुत्रा, मला यांपैकी काहीच नको. तुझी सहज कवचकुंडलं कापून दे." इन्द्राने दान मागितले.

"ब्राह्मणवर, ही तर माझी प्राणरक्षक आहेत. त्यांच्या शिवाय दुसरं काही मागा ना?" कर्ण विनयपूर्वक म्हणाला.

"नाही, नाही! मला कवचकुंडलंच हवीत." इन्द्र आग्रहाने म्हणाला. कर्ण हसला अन् म्हणाला, "मला ठाऊक आहे, तुम्ही तर देवेन्द्र आहात. तुम्हासारख्या देवांनीच तर माझ्यासारख्या सामान्य माणसांना दान द्यायचं. पण अुलट स्वतःच दान मागायला आलात? बरं दिसत नाही तुम्हाला! कवचकुंडलं दिली, तर शत्रूकडून नक्कीच पराजित होईन मी. अपकीर्ती होईल माझी ती! त्या बदल्यात तुम्ही मला आपली अद्भुत शक्ती प्रदान करा." कर्णाने मागणी केली.

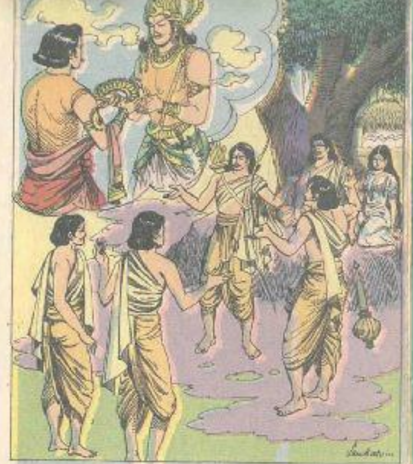
इन्द्र म्हणाला, "आपली शक्ती अवश्य देईन मी तुला. पण तू त्याद्वारे फक्त एकाच माणसाची हत्या करू शकशील. त्याचा एकदा प्रयोग केलास की ती त्या माणसाचा संहार करून परत माझ्याकडेच येईल. कबूल आहे?"

"माझा केवळ एकच शत्रु आहे. त्याला मारणं हे माझं एकमात्र ध्येय आहे." कर्ण म्हणाला. "मला माहीत आहे, तुला या शक्तीनं अर्जुनाला मारायचं आहे. पण जोपर्यंत कृष्ण त्याच्या बाजूला आहे, तोपर्यन्त त्याला मारणं तुला शक्य होणार नाही. एक गोष्ट लक्षात ठेव. तुझे प्राण संकटात असतील, तुझी शस्त्रास्त्रं निष्फळ होतील, तेव्हांच फक्त ही शक्ती अुपयोगात आण. सामान्य माणसांवर तिचा प्रयोग करशील तर ती तुझाच प्राण घेईल." इन्द्राने त्याला सावध-गिरीचा इशारा दिला.

कवचकुंडले कापल्यावर आपलं शरीर विकृत दिसू नये अशी इच्छा अर्जुनाने व्यक्त केली. इन्द्राने ती मान्य केली. कर्णाने इन्द्राकडून शक्ती ग्रहण केली आणि आपली कवचकुंडले कापून दिली.

कर्णाने कवचकुंडले दान दिल्याचे समजल्यावर पांडवांना फार आनन्द झाला. कर्ण महाबली असल्याचे ते जाणून होते. जन्मजात कवचकुंडले त्याच्याजवळ असेपर्यन्त तो अजिंक्यच होता. मनोमन त्यांनी इन्द्राचे आभार मानले. कौरवांना मात्र हे कळल्यावर दुःख वाटले. इन्द्राच्या या कुत्सित कार्यावर ते टीका करू लागले, कि देव असूनही असलं दुष्कर्म तो करू धजला.

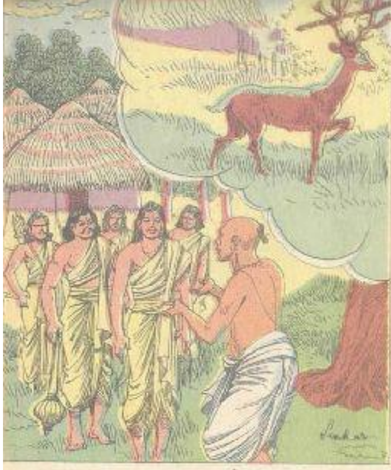
पांडव द्वैतवनात असताना एक ब्राह्मण धावत येऊन त्यांना म्हणू लागला, "मी आपलं यज्ञोपवीत एका फान्दीला अडकवलं

होतं. इतक्यात एक सांबर येऊन तिला आपलं शरीर घासू लागलं. माझं यज्ञोपवीत त्याच्या शिंगात अडकलं अन् त्यासह ते पळून गेलं. त्यावाचून मी अग्निकार्य करू शकणार नाही. कृपा करून मला ते परत मिळवून द्या."

पांडव तावडतोब सांबरामागे लागून त्याच्यावर बाणांचा वर्षाव करू लागले. पण एकाही बाणाचा त्याला स्पर्श होईना. पहाता पहाता सांबर घनदाट अरण्यात नाहीसे झाले.

पांडव थकले; त्यांना तहान लागली थकव्यामुळे ते एका झाडाखाली बसले. तेंव्हा नकुल म्हणाला, "आपण संकटं झेलत आहोत. असं वाटतंय की यांचा कधी अन्तच होणार नाही. काय कारण असावं कळत

नाहीय!''

धर्मराज म्हणाला, ''पूर्वजन्मी आपण काही पापं केली असतील, तर त्याचं फळ आहे हे. आपल्याला त्रास सहन करावाच लागेल.''

''द्रौपदीला ज्या दिवशी सभेत बोलावलं गेलं, त्याच दिवशी त्या दुष्टांना मारायला हवं होतं. मी तसं केलं नाही, त्यामुळेच हाल होत आहेत आपले.'' भीम बोलला.

''व्यूह खेळताना कर्ण तोंडाला येईल ते बडबडत होता. मी ते मुकाट्यानं सहन केलं. षंढासारखे आपण वनात निघून आलो; त्यामुळेच कष्ट करत आहोत आपण.'' अर्जुन बोलला.

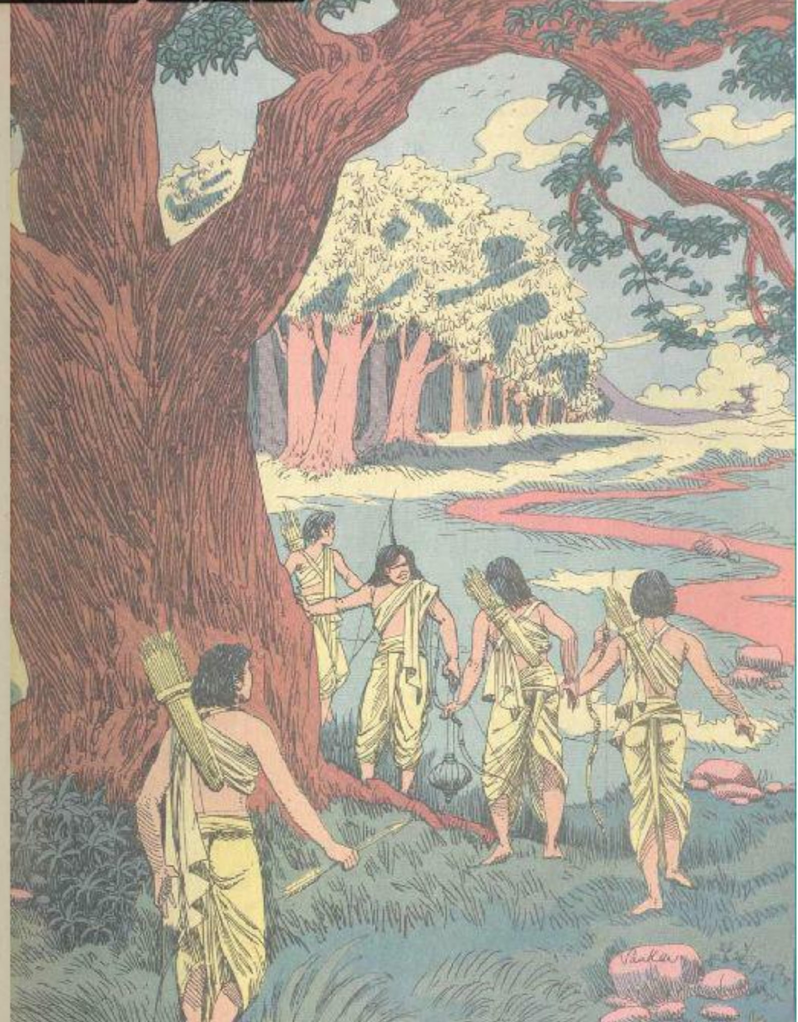
''त्या कुटिल शकुनीला तेंव्हाच मारून टाकलं असतं, तर आपल्याला आत्ताचा त्रास झाला नसता.'' सहदेव बोलला.

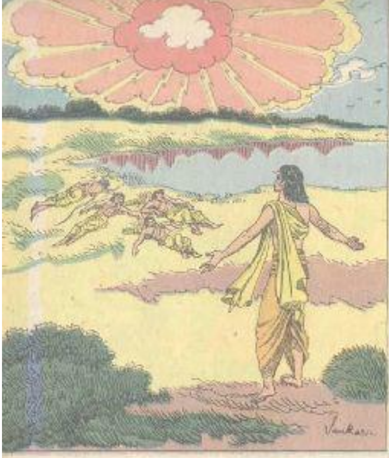
धर्मराज नकुलला अुद्देशून म्हणाला, ''आपल्या सर्वांना तहान लागली आहे. जरा या झाडावरून कुठे पाणी आहे का ते बघ अन् भात्यात भरून आण.

नकुलने झाडावरून पाहिले, की जवळच एक सरोवर आहे. आपली तहान भागवून, बरोबर पाणी आणण्यासाठी तो तिकडे निघाला. तेथे जाअून पाण्याची ओंजळ त्याने तोंडाजवळ नेली, इतक्यात त्याला आकाशवाणी ऐकून आली, ''थांब, मी प्रश्न विचारीन, त्यांची अुत्तरं दे, अन् मग पाणी पी. हे सरोवर माझं आहे.''

नकुलने या बोलण्याची पर्वा केली नाही, अन् तो हातातले पाणी प्यायला. ताबडतोब तो मरून खाली कोसळला. नकुलला जाअून बराच वेळ झाला, तरी तो परत न आल्याने धर्मराजने सहदेवला पाठवले. सहदेव सरोवराजवळ आला तेंव्हा नकुल मरून पडलेला त्याला दिसला. अन् त्याला अपार दु:ख झाले. त्यालाही फार तहान लागली असल्याने तो पाणी पिणार, इतक्यात पूर्वी-प्रमाणेच त्याला त्या अशरीर आवाजाने सूचना दिली. त्यानेही नकुल प्रमाणेच बेपर्वाई दाखवून पाणी प्यायले अन् तो मरून पडला.

आपल्या भावांचा शोध घ्यायला यावेळी धर्मराजने अर्जुनाला पाठवले. त्याला सरोवराजवळ आपल्या भावांची मृतशरीरे दिसली. कोणाच्या हातून त्यांचा मृत्यु ओढवला, हे पहाण्यासाठी त्याने चोहोकडे पाहिले, पण त्याला आसपास एक चिटपाखरू

ही आढळले नाही. तोही तहान भागवण्यासाठी पाणी पिणार, इतक्यात त्यालाही अदृश्य आवाज ऐकू आला.

"सामर्थ्य असेल, तर समोर ये. छपून राहून काय बोलतोस?" असे म्हणून अर्जुनाने आवाजाच्या दिशेने बाण सोडले. थकून शेवटी त्यानेही पाणी प्यायले अन् तो ही बेशुद्ध होऊन खाली पडून मरून गेला. यानन्तर भीमही तेथे आला अन् आवाजाची पर्वा न करता पाणी पिऊन इतर भावांप्रमाणे मरून पडला.

शेवटी धर्मराज स्वत:च बंधूंच्या शोधार्थ तेथे आला. सरोवराजवळ चारही भावांची प्रेते पाहून त्यानेही शोक केला. तेंव्हा त्याला त्या अशरीर वाणीने सांगितले -

"मी एक बगळा असून या सरोवरातील मासे खाऊन जगतो. माझ्या प्रश्नांना अुत्तरं न देता दुर्लक्ष करून पाणी पिणाऱ्या तुझ्या भावांना मीच मारून टाकलंय. निदान तू तरी माझ्या प्रश्नांची अुत्तरं दे आणि हवं तितकं पाणी पी. तू सुद्धा आपल्या बंधूंप्रमाणे मूर्खासारखं वागलास, तर तुझीही तीच स्थिती होईल."

धर्मराज म्हणाला, "माझे बंधु एकाद्या साध्याशा पक्ष्याच्या हातून मरण्यातले नाहीत. तू बगळा नव्हेस. बोल, कोण आहेस तू, अन् तुला काय हवंय?"

"बरोबर, मी बगळा नसून एक यक्ष आहे." असे म्हणत यक्ष प्रकट झाला. तो धर्मराजाला म्हणाला, "तुला पाणी हवं असेल, तर माझ्या प्रश्नांची अुत्तरं दे."

"विचारा; माझ्याकडून जमेल तशी अुत्तरं देईन मी." धर्मराज म्हणाला. यक्षाने नंतर अनेक प्रश्न विचारले आणि धर्मराजाने दिलेल्या अुत्तरांनी तो संतुष्ट झाला.

यक्ष म्हणाला, "तुझ्या अुत्तरांनी प्रसन्न झालो मी. तुझ्या चार भावांपैकी एकाला जिवन्त करतो. बोल कोणाला करू?"

"यक्षराज, नकुललाच प्राणदान द्या." धर्मराज बोलला.

"भीम महाबलवान आहे; अर्जुन पराक्रमी आहे. तू या दोघांना सोडून सावत्र आईच्या पुत्रासाठी प्राणदान का मागितलंस?

"कुन्ती आणि माद्री या माझ्या पित्याच्या दोन पत्नी. कुन्तीपुत्रांपैकी एक मी जिवन्त आहेच. माद्रीपुत्रांपैकीही एक जिवन्त असावा, म्हणून मी ते अुचित मानले, आपला धर्म मानला." धर्मराज म्हणाला.

"फारच छान ! धर्म द्रोह न करता, तू अुत्तम धर्म पाळलास. तुझे सगळेच भाअू जिवन्त होतील." यक्ष बोलला.

ताबडतोब भीम, अर्जुन, नकुल, सहदेव सारेच अुठून बसले, जणू आत्ताच झोपेतून अुठत आहेत! आता त्यांना भूक-तहानही नव्हती.

"आपण कोणी सर्वसाधारण यक्ष नव्हेत. बोला आपण कोणते देव आहात?" धर्मराजाने विचारले. यक्ष अुत्तरला, "मी धर्मदेवता यम - तुझा पिता! तुझी परीक्षा घ्यायला आलो होतो मी. "देवा, ब्राह्मणाचं यज्ञोपवीत एक सांबर घेऊन गेला. त्याविना तो अग्निकार्य करू शकणार नाही. त्याच्या दैनिक कार्यात कसलं विघ्न न यावं, असा आशिर्वाद द्या." धर्मराजाने मागणी केली.

"मीच त्या प्राण्याला, तुम्हा सर्वांना इथे आणण्यासाठी पाठवलं होते. हे घे ते यज्ञोपवीत आणि एक वर माग." धर्मदेव म्हणाला.

"वनवासाचं बारावं वर्ष समाप्त होत आहे. अज्ञातवासात आम्हाला कोणी ओळखू नये, असा वर द्या." धर्मराजाने वर मागितला. धर्म-देवतेने तो देऊन आशिर्वाद दिला.

पांडवांनी ब्राह्मणाला त्याचे यज्ञोपवीत परत केले. आपल्या कार्यात कसली बाधा न राहिल्याने ब्राह्मणाने कृतज्ञता व्यक्त करून त्यांचा 'विजय होईल' असा आशिर्वाद दिला.

पांडवांचा वनवासकाळ समाप्त झाला. आतापर्यन्त बरोबर असणाऱ्या ब्राह्मणांचा निरोप घेत ते म्हणाले, "अुत्तम ब्राह्मणांनो, नियमाप्रमाणे आणखी एक वर्ष आम्हाला अज्ञातवासात रहायचे आहे. निरोप द्या आम्हाला." "तुमचा अज्ञातवास निर्विघ्नपणे पार पडेल' असा आशिर्वाद त्यांना मिळाला.

धौम्य धर्मराजाला म्हणाला, "लवकरच तुमची कष्टदशा संपेल."

आता पांडव, द्रौपदी व धौम्य यांच्यासह आश्रमातून निघाले. थोडे दूर गेल्यावर ते एका प्रशान्त व एकान्त जागी थांबले. आणि अज्ञातवासाच्या कार्यक्रमाविषयी गुप्त-चर्चा करू लागले.

'चान्दोबाच्या' बातम्या

स्वागताची तयारी

३१ डिसेंबर, २,००० रोजी विसावे शतक समाप्त होईल. या शताब्दीच्या पहिल्या हजार दिवसांचा काअुंट डाअुन ६ एप्रिल रोजी पॅरिसच्या एफेल टॉवरमधे सुरू झाला. एकविसाव्या शताब्दीचे स्वागत करण्यासाठी जगभरच्या मोठ्या शहरातून जोरदार तयारी सुरू झाली आहे. जाने. १, २,००० रोजी हा अुत्सव सुरू होईल या शताब्दीचे स्वागत करण्याचा प्रथम सुअवसर न्यूझीलंडच्या ऑकलंड शहराला प्राप्त झाला.

सर्वात अुंच मिनार

तायवानची राजधानी टायपी या नगरात लोखंडाने बनवलेला एक मिनार बांधून पूर्ण होत आहे. हे बांधकाम पूर्ण झाल्यावर 'जगातला सर्वात अुंच मिनार' म्हणून 'गिनीज बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्ड' मधे याच मिनाराचा अुल्लेख होणार आहे. याची अुंची आहे ५९० मीटर्स. कॅनडातील टोरँटोमधील सर्वात अुंच टॉवर सी.एन.टॉवर पेक्षा हा दहा मीटर अधिक अुंच असेल. ७३,०००,००० अमेरिकन डॉलर्स खर्च करून याची निर्मिती होत आहे. या टायपी टॉवरच्या बांधकामापूर्वी सर्वात अुंच मानला गेलेला टोकियो टॉवर (३३३ मी.) आणि एफेल टॉवर (३३० मी.) हे याच्यापुढे खुजे वाटू लागतील.

अखंड पारायण

या वर्षी १६ एप्रिल रोजी रामनवमी अुत्सव सुरू झाला. यापूर्वी पाच दिवस अगोदर काही भक्तांनी शरयू नदीच्या किनारी 'महायज्ञ' सुरू केला. रामायणात सांगितले आहे की श्रीराम शरयू पार करून वनवासाला गेले. आता हा जो 'महायज्ञ' झाला, तो येणाऱ्या रामनवमीपर्यन्त, म्हणजे २० एप्रिल १९९८ पर्यन्त चालू रहाणार होता. या निमित्ताने सीतारामांच्या नामांचे पारायण निर्विघ्न व्हावे यासाठी २९,००० पंडितांची नियुक्ती झाली होती.

फ्रेंच अनुवाद

शीखांचा पवित्र ग्रन्थ 'ग्रन्थसाहेब' याचे प्रथमच फ्रेंचमधे भाषांतर झालेले आहे. सोळा पृष्ठांच्या अनुबंधासह हा १६७६ पृष्ठांचा ग्रन्थ आहे. डॉ. बर्नाइल सिंग यांनी हा अनुवाद केला आहे. ते कॅनडामधे सरकारी नोकरीत होते. आणि नुकतेच निवृत्त झाले आहेत. भाषांतर करायला त्यांना बारा वर्षे लागली. परदेशात जाअून राहिलेल्यांपैकी अधिकांश शीख कॅनडामधेच आहेत. तिथल्या सरकारी भाषा इंग्रजी व फ्रेंच आहेत. कॅनडा व फ्रान्स शिवाय जगातील चाळीस देशात फ्रेंच बोलली जाते. आपल्या देशातील पांडिचेरी, कारैक्कल, माहे, यानम आदि भागात फ्रेंच बोलणारे लोक आहेत.

बालके का रडतात?

बालकांचे रडणे म्हणजे लोकांशी संवाद साधणे होय. ही भाषा मातांना चांगली कळते. दुधाची गरज असो, आईच्या स्पर्शाची असो वा आरामात झोपायची गरज असो-मुले ती रडूनच प्रकट करतात. साधेच आहे ना! तरीही अमेरिकेतील स्पीच रेकग्निशन अँण्ड लँग्वेज अंडरस्टँडिंग सर्व्हिसेस लॅबोरेटरी आणि कॅनडातील युनिव्हर्सिटी ऑफ ब्रिटिश कोलंबियातील शास्त्रज्ञ बालकांच्या रडण्यावर अधिक संशोधन करत आहेत. बालकांच्या निरनिराळ्या प्रकारच्या रडण्यांच्या टेप्स बनवून त्यांचे विश्लेषण करत आहेत. या रडण्यांच्या आधारे त्यांच्या गरजा ओळखता येतील असे त्यांचे म्हणणे आहे.

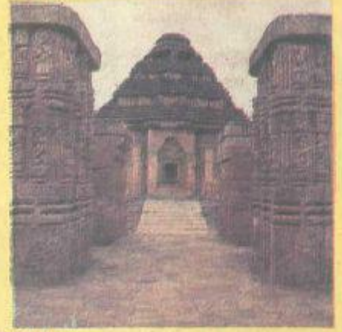
चांदोबा पुरवणी १०४

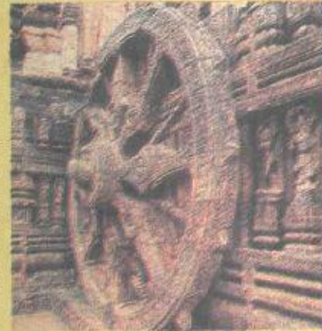

आपल्या देशाची सौन्दर्यस्थळे

कोणार्क सूर्यमन्दिर

ओरिसातील सुप्रसिद्ध कोणार्कचे सूर्यमन्दिर तेराव्या शतकात निर्माण झाले. हे सूर्यदेवाचे मंदिर आहे. जवळ जवळ २०० फूट अुंचीचे हे देवालय भारतातील अुंच देवालयांपैकी एक होय. प्रवेशद्वारापासून क्रमाने चढत जाणाऱ्या ज्या पायऱ्या आहेत, त्यांच्या दोन्ही बाजूंना घोड्यांची शिल्पे आहेत. संपूर्ण देवालय रथाच्या आकारात बनले आहे. आपल्या पुराणानुसार, सूर्य सात घोड्यांच्या रथात बसून आकाशमार्गाने संचार करतो.

गंगा वंशाचा नरसिंहदेवराज याने हे मंदिर बांधवले आहे. असे मानले जाते की १,२०० शिल्पकारांनी १६ वर्षे काम करून हे मन्दिर पूर्ण केले. त्यासाठी चाळीस करोड रुपये खर्च झाले.

कोणार्क मन्दिराचे शिल्प आजही दर्शकांना मन्त्रमुग्ध करते. त्यातील ओडिसी नृत्यातील हाव-भाव व मुद्रा दाखवणारी अद्‌भुत शिल्पे रसज्ञ दर्शकांना आकर्षित करतील अशीच आहेत. शिल्पे अगदी सजीव वाटतात.

जनश्रुति आणि रैक्क

जनश्रुति हा धर्मपरायण राजा होता. तो दररोज नोकर व गुप्तहेरांकडून आपल्या प्रजेच्या सुखदु:खाची माहिती मिळवी. आणि त्यावर अुपाय करी, त्यांच्या आवश्यकता पूर्ण करी. जनता पूर्णत: सुखी आहे, कसलीही गंभीर समस्या नाही अशी माहिती आपल्या सेवकांकडून मिळाल्याशिवाय तो रात्री झोपी जात नसे. एक आदर्श राजा होता तो.

एका पौर्णिमेच्या रात्री राजवाड्याच्या गच्चीत फिरत असता त्याला दिसले की काही राजहंस आपसात बोलत आकाशातून अुडत आहेत. पक्ष्यांची भाषा समजत असल्याने राजा त्यांचे बोलणे लक्षपूर्वक ऐकू लागला.

एक राजहंस म्हणाला, ''या राजवाड्यावर काही विशेष असं तेज दिसत आहे.''

''होय, दिसतंय मला ते. राजा जनश्रुतीचं तेज आहे ते. तो सत्यव्रती, कर्तव्यनिष्ठ आणि धर्मशासक आहे. त्यामुळेच त्याच्याभोवती कायम एक तेजोवलय असतं. पण त्याला स्वत:ला मात्र ते दिसत नाही.'' दुसरा एक हंस बोलला.

''मला मान्य आहे, की जनश्रुति धर्मपरायण आहे, निस्संदेह खरे आहे ते. परन्तु यापूर्वी एका रात्री रैक्क राजाच्या महालावरून अुडताना मला याहीपेक्षा जास्त तेजस्वी प्रकाश दिसला होता.'' तिसरा हंस बोलला.

यानन्तर हंस ढगांमागे अदृश्य झाले. त्यांचे बोलणे ऐकून राजा फार प्रसन्न झाला. आपल्यापेक्षाही जास्त धर्मपरायण असणारा एक राजा या धरातलावर अस्तित्वात आहे, हे जाणून त्याला फार आनन्द वाटला. त्या रात्री तो खूप समाधानात, शान्त झोपला. दुसऱ्या दिवशी सकाळी मन्त्री व दूतांना बोलावून रैक्क राजाबद्दल माहिती मिळवली. तो स्वत:च रैक्कला भेटायला गेला, त्याच्याशी बोलणी केली. युवक रैक्कच्या धर्मपरायणतेने तो प्रसन्न झाला. कन्येचा विवाह त्याने रैक्कशी करून दिला अन् आणि आपले राज्यही त्याच्या हाती सोपवले.

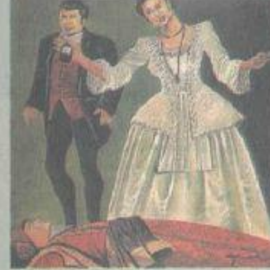
जनश्रुति हा अत्यन्त विनयी असून अधिकार-गर्वाचा स्पर्शही त्याला कधी झाला नाही. आपल्यापेक्षा अुन्नत व्यक्ती दिसल्यावर त्याला त्याबद्दल हेवा वाटला नाही. अुलट त्याच्याबद्दल प्रेम व श्रद्धेची भावना अुपजली. तो अुत्तमकोटीचा महापुरुष व आदर्श राजा होता.

तुम्हाला माहीत आहे का?

अद्भुत करमणूक - कार्यक्रम

ऑपेरा हा एक संगीत-नाटकाचा प्रकार होय. या संगीत नाटकांत गायकच अभिनयही करतात. वाद्यकारांचा समूहही बरोबर असतो. अद्भुत प्रकारचे पडदे त्यांच्याजवळ असतात. अभिनेते रंगीबेरंगी व चमकदार कपडे वापरतात. हा संगीत नाटकाचा प्रकार सोळाव्या शतकात सुरू झाला. याची कथा ग्रीक व रोमन पुराणांतून निवडलेली असे. बराच काळपर्यंत हा ऑपेरा फक्त श्रीमंत वर्गापर्यंतच मर्यादित असे. पण अठराव्या शतकाच्या मध्यावर युरोपमधील सर्व शहरात संगीत-नाटक प्रदर्शनांसाठी थिएटर्स अस्तित्वात आली. गेय नाटकांबरोबरच या मंचावर परंपरागत संगीत जलसेही होत असत.

इंद्रधनुष्य

कमलपुष्पाकार मन्दिर

कमळ आकाराचेही एक मन्दिर आहे. तुम्हाला आश्चर्य वाटतंय? आपली राजधानी दिल्लीत हे एक आकर्षणाचे केन्द्र आहे. आठ हजार मजुरांनी सहा वर्षे खपून हे मन्दिर अुभारले आहे. एकशे वीस लाख डॉलर्स इतका खर्च या बांधकामासाठी केला गेला. हे कमळाकार मन्दिर 'बहाई मन्दिर' नावानेही ओळखले जाते. मंदिराच्या बाह्यभागात तीन जोडींच्या पाकळ्या आहेत. त्याच्या आत नअू पाकळ्या आहेत. चमकत्या पांढऱ्या रंगामुळे त्याची शोभा फार सुन्दर वाटते. याच्या निर्मितीसाठी खास पांढरे सीमेंट कोरियातून मागवण्यात आले होते.

भाग्या-दुर्भाग्या

(भाग दुसरा)

राजाच्या निर्णयानुसार एके दिवशी चार शिपाई आणि नावाडी आवश्यक ते सामान व गरीब माणसाला घेअून राक्षस-द्वीपाकडे निघाले.

आपण गरीबाला सतावत आहोत, याबद्दल राजाला मुळीसुद्धा वाईट वाटत नव्हते. अुलट त्याच्या अपराधाची त्याला आपण योग्य तीच शिक्षा देत आहोत याचा आनन्द वाटत होता. तो आपले स्वतःचे महत्व, आपली शक्ती कबूल न करता, प्रत्येक गोष्ट भगवंताच्या भरंवशावर सोडत होता; माणसाला देवाच्या हातचं बाहुलं समजत होता; दावा करत होता की माणसाच्या ललाटी जे लिहिलेलं असतं, तसंच घडत असतं; बिघडवणारा व सावरणारा एक तोच आहे असे मानत होता, याबद्दल राजा त्याच्यावर नाराज होता. गरीबाच्या विचारांशी राजा बिलकुल सहमत नव्हता. अुलट माणसाच्याच शक्तीवर त्याचा पूर्ण विश्वास होता. सर्व शक्ती माणसाने स्वतःच प्राप्त केल्या आहेत, आपल्या बुद्धीच्या बळावर तो जगत आहे आणि जगण्या साठी आपल्याला आवश्यक त्या सोयी प्राप्त करून घेत आहे - असे तो मानत असे. यासाठी भगवान नामक अदृश्य शक्तीची माणसाला काय गरज? राजाचा या अदृश्य शक्तीवर मुळीच विश्वास नव्हता.

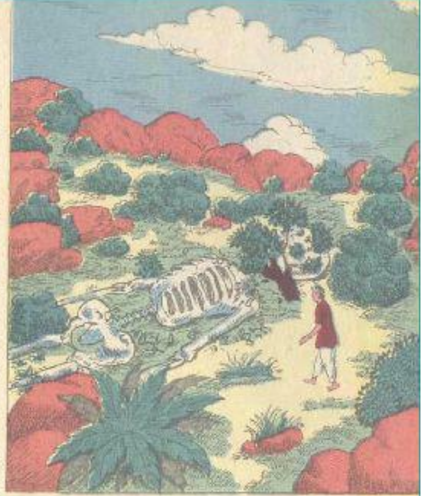
त्यामुळे निघण्यापूर्वी राजा गरीबाला निर्दयपणे म्हणाला, "बरोबर सहा महिन्यांनी याच दिवशी, हीच नाव अन् हेच सैनिक तुला परत आणण्यासाठी पाठवीन. तोपर्यन्त जिवन्त असलास, तर किनाऱ्यावर येअून वाट पहा. ते फक्त तीन तास तुझी वाट पहातील."

होकार दर्शवण्यासाठी गरीबाने फक्त मान हलवली अन् परमेश्वराचे स्मरण करत तो नौकेत बसला. त्यावेळची त्याची मनःस्थिती फारच विचित्र होती. आपले भले होत आहे की बुरे, हे त्याला कळत नव्हते. द्वीपावर राक्षसाच्या हातून मरणे तर निश्चित होतेच. पण त्याचा देवावर अपार विश्वास असल्याने आपला सर्व भार त्याच्यावर सोपवून तो निश्चिन्त झाला.

नाविकाने नाव वेगाने चालवली अन् ठरीव वेळाने राक्षस-द्वीपावर नाव पोचली. सैनिकांनी गरीबाला पटकन खाली अुतरायला सांगितले. त्याने जमिनीवर पाय ठेवताच शिपायांनी भराभर त्याचे सामान जमिनीवर फेकले अन् ताबडतोब नाव परत फिरली. पहाता-पहाता ती दृष्टिआड झाली अन् मागे राहिला चारी बाजूंना अनन्त समुद्र अन् जमिनीवर तो एकटा जीव-गरीब !

अकस्मात आलेल्या या भयंकर एकान्तामुळे गरीब घाबरून गेला. त्याला दुःख सहन होईना. अुभ्या जागीच खाली बसून तो हमसून हमसून रडू लागला. म्हणू लागला, "कसलं खडतर जीवन दिलंस तू मला देवा! हे एकटेपण अन् दुःख यांच्यापेक्षा मरण लाख बरं! लवकर माझा अन्त कर! त्या राक्षसाची गर्जना ऐकून माझं हृदय बन्द पडण्यापूर्वीच मारून टाक मला. सुखाचं असलं मरण तरी माझ्या नशिबी लिही!"

भय आणि चिंतेमुळे त्याची भूक नाहीशी झाली. 'मरायचंच आहे, तर जेअून खाअून तरी काय करू' या विचाराने त्याने खाद्य पदार्थांकडे पाहिलेही नाही. तो रडतच राहिला आणि बेहोश होअून तिथेच पडून

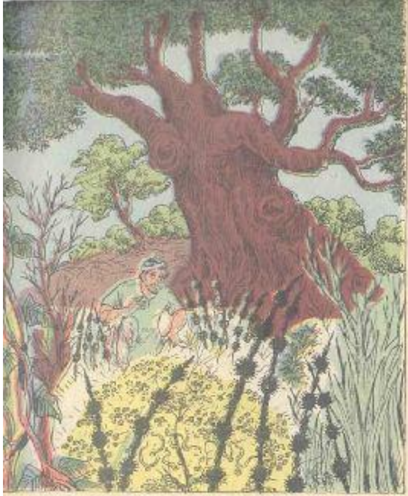
राहिला.

तो जागा झाला तेंव्हा सूर्यकिरण त्याच्या शरीरावर पडले होते. त्या कोवळ्या अुन्हात स्वतःला जिवन्त पाहून तो अतिशय खूश झाला. माणसाचा वास राक्षसांना खूप लवकर कळतो, असे त्याने ऐकले होते. पण इतका वेळ जाअूनही कोणी राक्षस आपल्याजवळ फटकला नाही, याचे त्याला आश्चर्य वाटले.

तरीही गरीब तिथून हलला नाही. आज इथेच राहून, मग काय होते ते पहावे, असा त्याने विचार केला. जेंव्हा जेंव्हा भूक लागली, तेंव्हा तेंव्हा टोपलीतून फळे काढली, मिठाया घेतल्या अन् भूक भागवली. रात्रीही तो तिथेच झोपला.

तिसऱ्या दिवशी सकाळीही स्वतःला जिवन्त पाहून गरीबाच्या मनात अुत्साह

मनोहर जोशी

संचरला; आता धीरही वाटला. तो बेडर होअून हळूहळू बेटाच्या आतल्या भागात पायी चालत राहिला, पण राक्षसाचा कुठे पत्ता लागला नाही. अंधार दाटता दाटता तो एका फळझाडांच्या प्रदेशात थांबला आणि भीत भीत तिथेच झोपला.

चौथ्या दिवशी सकाळीच अुठून तो पुन्हा पायी चालू लागला. मध्यान्ह समयी तो बेटाच्या मध्यावर पोचला. तिथे दिसलेल्या दृश्याने त्याचे मन भीतीने थरकापले!

विशाल अशा सपाट जागी हाडांचा एक लांबलचक सापळा पडलेला होता. त्याच्या आकारप्रकाराची वैशिष्ट्ये त्याने निरखून पाहिली आणि ठरवले की तो राक्षसद्वीपाच्या विचित्र राक्षसाचाच अस्थिपंजर असला पाहिजे. त्याच्या डोळ्यातून आनन्दाश्रू झरू लागले. हात जोडून त्याने परमेश्वराला वन्दन केले.

गरीबाने ठरवले की राक्षस मरून गेल्यामुळे आता बेटावर कसला धोका अुरला नाहीय. त्याचे धैर्य वाढले. झाडांची फळे तोडून तो खात राहिला.

पाचव्या दिवशी दुपारी त्याला आणखी एक विचित्र दृश्य दिसले. एका विशाल वृक्षाखाली अगणित हिरे, वैडूर्य, अनमोल रत्ने, मोती, सोन्याचे दागिने इ. चे ढीग पडलेले होते.

इतका मोठा खजिना पाहून गरीबाला मोठेच आश्चर्य वाटले. त्याला वाटले की, इथे अुतरणाऱ्या व्यापाऱ्यांना, नावाड्यांना मारून लुटलेले हे राक्षसाचे धन असावे. राक्षसाहातून मरणाऱ्या माणसांची त्याला दया आली. तिथेच बसून तो बराच वेळ विचार करत राहिला. नंतर समुद्रतटावर जाअून खाद्यपदार्थांच्या दोन थैल्या मोकळ्या करून घेअून आला. त्या थैल्यांमधे जमेल तितके सोने व रत्ने त्याने भरली. हे काम करत असताना काटे बोचल्यामुळे त्याचे दोन्ही हात जखमी झाले. पण त्याची पर्वा न करता त्याने आपले काम पूर्ण केले. त्याने परत फिरायचा विचार केला, तेंव्हा थोड्या अंतरावर पडलेल्या एका चामड्याच्या थैलीने त्याचे लक्ष वेधले.

ताबडतोब हातातल्या थैल्या खाली ठेवून चामड्याची थैली त्याने अुचलली. अुघडून पाहिली तेंव्हा त्याला डोळे दिपवणारा एक झगमगीत छोटासा मणी त्यात आढळला. तो हातात घेअून फिरवून त्याने नीट निरखून पाहिला. बस, त्या मण्याच्या केवळ स्पर्शानेच

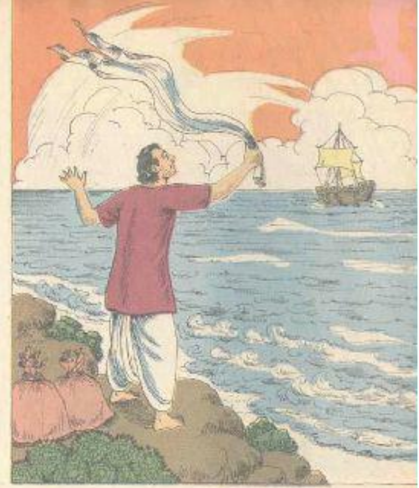
त्याचे जख्मी हात ताबडतोब बरे झाले, थोडीशी खूणही कुठे राहिली नव्हती! त्याचे कातडे पूर्ववत झाले! त्या वैचित्र्यामुळे हरखून त्याने तो मणी इतर किरकोळ जखमांवरही ठेवून पाहिला. त्या खुणाही ताबडतोब नाहीशा झाल्या!

आता गरीबाच्या आनन्दाला पारावार अुरला नाही. देवाजवळ आपली कृतज्ञता व्यक्त करून त्याने मणी पुन्हा थैलीत नीट ठेवला. आता तो सर्व थैल्यांसह समुद्रतटावर पोचला.

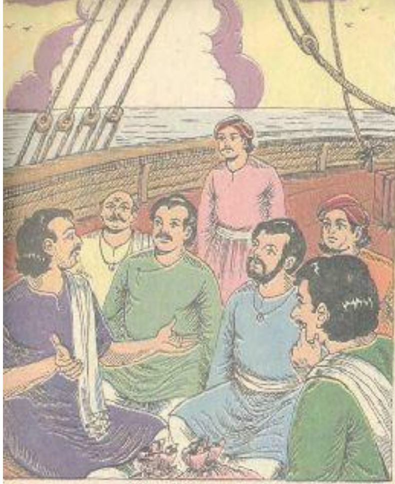
या घटनेनन्तर चार दिवसांनी तटापासून दूरवर एक मोठे व्यापारी जहाज हळुहळू धीम्या वेगाने डावीकडे जाताना त्याला दिसले. तो किनाऱ्यावर धावत, ओरडत आपला दुपट्टा हलवत त्यांची दृष्टी आकर्षित करायचा प्रयत्न करत राहिला. थोड्या वेळाने नावाड्यांनी जहाज थांबवले आणि गरीबाला त्याच्या मालासह वर चढवून घेतले. जहाज पुढे चालू लागले.

जहाजातल्या लोकांनी त्याला घेरून आतुरतेने विचारायला सुरुवात केली, ''साहेब, कोण आहात आपण? त्या राक्षसद्वीपावर पाअूल ठेवायचं साहस कोणी करत नाही. आपण एकटेच तिथे गेलात, आणि तेही इतकं सामान घेअून? हे कसं शक्य झालं?'' ते प्रश्नावर प्रश्न विचारत सुटले.

गरीबाने खोल श्वास घेतला. विचारल्या प्रश्नांना काय अन् कशी अुत्तरे द्यायची, हे त्याने पहिल्यापासून ठरवून ठेवले होते. तो अुत्तरला, ''भल्या माणसांनो, माझं नाव शिवदास आहे. मी कुंभीनस देशचा व्यापारी

आहे. खूप दिवसांची समुद्री व्यापार करून लाखो कमवायची माझी इच्छा होती. पण माझे दोस्त मला अडवत राहिले. ते म्हणत, ''समुद्री व्यापार जोखमीचा असतो. कधी-कधी तर लाभ सोड, पण भांडवलही घालवावं लागतं.'' तरीही मी निराश नाही झालो. माझी आशा अपुरी नाही राहिली. एक दिवस माझ्या एका धनवान बालमित्राला म्हणालो, ''कोणी काहीही म्हणो, समुद्री व्यापार करायची माझी फार इच्छा आहे. ती पुरी करूनच राहीन. आवश्यक भांडवल नाहीय माझ्याजवळ. कर्ज घेतलं, तर कुणास ठाअूक, परत करू शकेन की नाही - या भयाने पाय मागं घेत आलो. कोणी मला जास्तीत जास्त धन देअून मदत केली, तर आठवडाभर राक्षस द्वीपावर रहायची अटही कबूल करीन.''

तो मित्र असल्या साहसी गोष्टींवर मरत असतो - हे मला माहीत होतं, म्हणून मी त्याला आपली इच्छा सांगितली. त्यानं तावडतोब मला हवं तेवढं धन द्यायचं कबूल केलं. त्यानं आपला वायदा पुराही केला. खाद्यपदार्थ आणि इतर सामग्री देऊन मला या बेटावर अुतरवलं. आमच्या वायद्यानुसार तिथून बाहेर यायची जबाबदारी माझ्यावरच होती. या बेटावर येअून दहा दिवस झाले. सगळे दिवस अुतरलो तिथेच हातावर हात ठेअून बसून राहिलो. एकादी नौका येईल म्हणून वाट पाहिली. त्या परमेश्वराची प्रार्थना करत राहिलो. तुम्ही आल्यानं आज माझं भाग्य अुजळलं.''

गरीबाची आत्मकथा ऐकून लोकांनी आश्चर्य प्रकट करत म्हटले, ''दहा दिवस राक्षसद्वीपावर राहूनही वाचलात? विश्वास नाही बसत माझा, बेटावर खरंच राक्षस आहे का?''

''मला काय माहीत? मी तर किनाऱ्यापासून दहा फूटही आत शिरलो नाही. आतूनही मला कसली हालचाल कळली नाही.'' शिवदास म्हणवणारा गरीब बोलला.

जहाजावर जितकी माणसं होती, ती सर्वजण 'बेटावर राक्षस जिवन्त आहे की मेला' - याची चर्चा करू लागली. त्याचं मरण आपसूक ओढवलं की कोणी त्याला मारले?

गरीबाने मोठ्या चातुर्याने विषय बदलला आणि तोच जहाज व त्यावरील लोकांची विचारपूस करू लागला.

ते जहाज गरीबाचा देश कुंभीनसच्या जवळच्याच मातंग देशाचे एक व्यापारी जहाज होते. वाटेत ते चार-पाच बेटांवर थांबत सिंहल देशी जाणार होते. जहाजातल्या सर्व व्यापाऱ्यांच्यात मणिकुंडल हा सर्वात मोठा व्यापारी होता. गरीबाचं मन त्याच्याकडे आकृष्ट झाले. त्या क्षणापासून तो मणिकुंडलच्या आसपासच राहू लागला. आणि त्याच्याकडून व्यापाराची रहस्ये शिकू लागला.

असे दिवस जात राहिले अन् जहाज नारिकेल नावाच्या लहानशा द्वीपावर थांबले. ''शिवदास, इथे नारळ, खोबरं अन् काथ्याच्या बनवलेल्या वस्तु स्वस्त मिळतात. आपण ज्या ज्या बेटांवर जाणार आहोत, त्यात सिंहल देशातही या वस्तुंना मोठी मागणी असते.'' कुंडलने त्याला शिकवले.

गरीब तावडतोब त्याच्याबरोबर बेटावर गेला आणि दोघांनीही मिळून खूप वस्तु खरीदून जहाजावर सुरक्षित ठेवल्या.

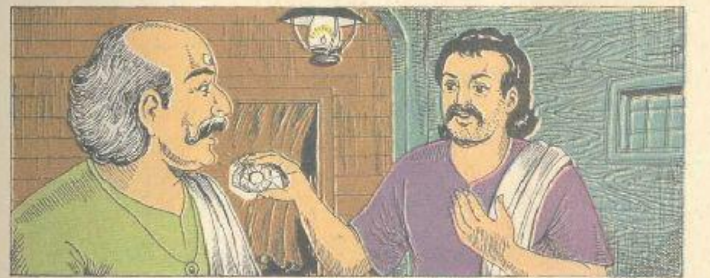
यानन्तर व्यापारी कामांसाठी ते बेटात फिरत असताना मणिकुंडलच्या पायाला दगडाची ठोकर बसली अन् तो जमिनीवर पडला. जखमेच्या वेदनेमुळे त्याला झोप येईना. अंथरुणावर पडून कूस बदलत असताना त्याला दिसले की, एक माणूस आपल्याजवळ बसलेला आहे. दिव्याची वात मोठी करत त्याने विचारले, ''अरे शिवदास! अर्ध्या रात्री इथे कसा तू?''

गरीब धीम्या आवाजात म्हणाला, ''तुमची वेदना पाहून मला राहवेना. मिनिटभर थांबा.'' त्याने माणिकुंडलची पट्टी सोडली, आपल्या कपड्यात लपवलेला मणी बाहेर काढला अन् तो जखमेवर ठेवला. दुसऱ्याच क्षणी मणिकुंडलचे दुखणे थांबले! आश्चर्याने त्याने विचारले, ''शिवदास, काय प्रकार आहे हा? तू खराच व्यापारी आहेस का?''

गरीब थोडा वेळ संकोच करत राहिला, गप्प बसला. नंतर म्हणाला, ''असल्या प्रश्नाला तोंड द्यावं लागेल, म्हणूनच इतके दिवस मी याचा अुपयोग केला नाही. पण तुमचं दुःख मला पहावेना. म्हणून आत्ता हे काम केलं मी.'' मणिकुंडलचे हात धरत तो म्हणाला, ''महाराज, आपण वयानं, अनुभवानं माझ्यापेक्षा मोठे आहात, चांगले आहात! माझ्या गत जीवनाबद्दल काही विचारू नका. माझ्या चालू स्थितीला कारण असणाऱ्या व्यक्तीला सर्व सांगितल्यावर मगच बाकी सर्वांना सांगायची माझी इच्छा आहे. एक विषय मात्र सांगतो मी तुम्हाला. नेहमीच मी परमेश्वरावर विश्वास ठेवला, पुढेही ठेवीन. माझा अटळ विश्वास आहे की, भगवान माणसाच्या कपाळी जे लिहितो, तेच घडतं, पुढेही घडेल. माझा हा विश्वासच माझ्या चालू स्थितीला कारण आहे. माझ्या व्यापारीजीवनाचे आपणच माझे पहिले गुरू आहात. माझ्यावर विश्वास ठेवा. अन् आशिर्वाद द्या.'' अन् मणिकुंडलला त्याने हात जोडून नमस्कार केला.

आश्चर्याने त्याचे सर्व बोलणे ऐकून मणिकुंडलने त्याच्या डोक्यावर हात ठेवून त्याला आशिर्वाद दिला.

(पुढील अंकी समाप्त)

जितकं धन, तितकाच अुपचार

एका गावात सोमशेखर नावाचा धनिक माणूस होता. आसपास त्याच्याइतका पैसेवाला कोणीच नव्हता. तरीही तो कधी कोणाला मदत करायला पुढे होत नसे. एक नंबरचा कंजूष होता तो. अुष्ट्या हातानं तो कावळाही हाकलत नसे!

असा हा कंजूष प्राणी एकदा डोळ्यांच्या आजारानं त्रस्त झाला. डोळ्यांची आग होत राहून, सारखं पाणी गळू लागलं. त्यामुळे त्याचं डोकंही दुखू लागलं, पाय कापू लागले, डोळ्यांना नीट दिसेनासंही झालं!

जवळच्या गावी एक वैद्य रहात असे. खूप हुशार, प्रसिद्ध वैद्य होता तो. त्याची औषधं रामबाण ठरत. रोगी नक्की बरा होई त्या औषधांनी. दुसरा कोणी वैद्य त्याच्यापुढे टिकू शकत नसे. सर्वत्र त्याची तारीफ होत असे.

या वैद्यात एक विशेष गुण होता. रोग्याची परीक्षा तो स्वतः करी, त्याच्या सगळ्या परिस्थितीची माहिती करून घेई अन् नंतरच औषध देई. पैसेही चांगलेच वसूल करी तो. गरीबांनाही तो औषधं देई, पण त्यांची ऐपत पाहून त्यांच्याकडून पैसे घेई. धनिकांकडून अपेक्षाकृत जरा जास्तच वसुली करी.

कंजूष सोमशेखर या वैद्यावर नाराज असे. एकदा आजारी असताना त्यानं या वैद्याकडून अुपचार करवला. त्यानं याच्याकडून पुरेपूर वसुली केली. अन्य अुपाय नसल्यानं मुकाट्यानं त्यानं वैद्याला तेवढी रक्कम दिली होती.

आता सोमशेखरला डोळ्यांवर अुपचार करायचा, तर या वैद्याकडे जाणं भाग होतं, कारण आसपास कुठे दुसरा वैद्य नव्हताच. आता याच्याकडून इलाज करवायचा, तर मोठी रक्कम द्यावी लागणार!

सोमशेखरनं एक अुपाय शोधला. गरीब बनून वैद्याकडे जायचं ठरवलं त्यानं! मग त्यानं फाटके कपडे अंगावर घातले; एक मळकासा जुना पंचा डोक्याला बांधला, पानात दोन आणे बांधले अन् लंगडत लंगडत वैद्याकडे गेला. आपल्या वेषभूषेला अनुरूप भाषा वापरत त्यानं आपल्या व्याधीची माहिती देअून दीनतेनं इलाज करायची वैद्याला विनंती केली.

"मी तुझ्यावर अुपचार करीन; नक्की बरा होशील तू. माझ्या अुपचारानं तुझा आजार पार नाहीसा होईल. घाबरू नकोस. पण मी सांगितल्याप्रमाणेच तंतोतंत करावं लागेल. चार मुळे आणून त्याचे गोल-गोल काप कर. त्यावर मीठ शिंपडलंस की पाणी सुटेल. त्या पाण्यात हिंग मिसळून ते पी. नंतर अुरलेले मुळ्याचे तुकडे अुन्हात वाळवून रात्री ते खात जा. कमीत कमी चाळीस दिवस हा इलाज केलास, तर तुझा आजार छूमंतर होईल बघ!" वैद्यानं सांगितलं.

सोमशेखरनं घरी जाअून चाळीस दिवस वैद्यानं सांगितल्याप्रमाणे केलं. पण हा अुपचार फारच टाकाअू, तुच्छ वाटू लागला. मुळ्याचं मीठ घातलेलं पाणी हिंग घालून प्यायचं अन् वाळलेले मुळ्याचे तुकडे खायचे, हे सारं रोज स्वादिष्ट भोजन चापणाराला कसं आवडणार? तरीही त्यानं मोठ्या निकरानं नियम पाळून चाळीस दिवस वैद्यानं सांगितलेलं पथ्य पाळलं.

सोमशेखरच्या अुपचाराची मुदत संपल्या-बरोबर त्यानं रुचकर पदार्थ अन् मिष्टान्नं भरपूर खायला सुरुवात केली. बरेच दिवस नीरस खाणं खाल्ल्यामुळे त्यानं हे सर्व जास्तच खाल्लं. त्याची पचनशक्ती कमी झाली; त्याला खूप तहान लागू लागली, पोट अतिशय दुखू लागले. आता पुन्हा वैद्याचे पाय धरायची पाळी आली.

पुन्हा पूर्वीचा वेष धारण करून, पुरचुंडीत

पंचवीस वर्षांपूर्वी 'चान्दोबा' त प्रकाशित कहाणी

दोन आणे बांधून तो वैद्याकडे गेला. जुना आजार जाऊन आता नवा सुरु झाल्याचं त्यानं सांगितलं.

वैद्यानं सोमशेखरची नाडीपरीक्षा करून म्हटलं, "पचवू शकला नाहीस इतकं खाल्लंस तरी काय तू? जे खाल्लस, ते कळलं म्हणजेच औषध देईन मी.

"लाडू खाल्ले" सोमशेखर बोलला.

तुझ्या या स्थितीवरून स्पष्ट कळतंय, की तू खूपसे लाडू खाल्लेस." कुठे खाल्लेस इतके?" वैद्याने जोर देत विचारलं.

विषय बदलायच्या अुद्देशानं सोमशेखर पोट धरत म्हणाला, "वैद्यजी, पोटदुखी सहन होत नाहीय मला! अगोदर औषध द्या. ते घेतलं की, हे सारं कसं घडलं ते सांगेन."

"तुला ज्यानं लाडू खायला घातले, तो नक्की चांगला श्रीमन्त असणार. तो माणूस कोण, हे जोवर तू सांगत नाहीस, तोवर औषध द्यायचा प्रश्नच नाही. अुपचार करायची माझी हीच पद्धत आहे. ज्यानं खायला घालून घालून तुला आजारी पाडलं, तो काय आजाऱ्याच्या इलाजासाठी पैसे नाही देअू शकणार?" वैद्य नाराजीनं म्हणाला.

"सोमशेखरच त्याचं नाव आहे. मी काम करत होतो त्यांच्याकडे. बरेच दिवस गेले, म्हणून काल त्यांना भेटायला गेलो. त्यांनी लाडू दिले अन् मी 'नको' म्हणू शकलो नाही. ते लाडू देत राहिले आणि मी खात राहिलो." सोमशेखरने सांगितले.

"मग आत्ताच त्यांच्याकडे जा आणि पन्नास रुपये घेअून ये. या औषधाची किंमत पन्नास रुपये आहे. तू परत येईपर्यन्त औषध तयार ठेवतो मी." वैद्य म्हणाला.

"वैद्यजी हे तर चुकीचं आहे नं? त्यांचे लाडू चांगले पोटभर खाल्ले अन् त्यामुळे आजारी पडलो, तर त्यांची काय चूक? आजाराच्या इलाजासाठी त्यांच्याचकडे पैसे कसे मागू? माझ्याच्यानं नाही बाबा होणार ते!" सोमशेखर म्हणाला.

तुझ्याकडून जमणार नसेल, तर मी स्वतःच मागून वसूल करीन. असे म्हणत वैद्याने सोमशेखरच्या तोंडात चूर्ण टाकलं अन् पाणी पाजलं. तो त्याला म्हणाला की, 'तुझं अजीर्ण लवकरच बरं होईल. आता तू जाअू शकतोस.'

तोंडात चूर्ण घातल्याबरोबर सोमशेखरच्या तोंडाची आग होअू लागली, जीभ थरथरू लागली अन् घेऱ्या येअू लागल्या. कान निष्क्रिय झाले. आपण बहिरे झालो, असं त्याला वाटू लागलं. ताबडतोब त्याला घरी जायचं असल्यामुळे तो भरभर घराकडे चालू लागला. चालवेनासे झाल्यामुळे तो एका झाडाखाली बसला आणि तोंड अुघडून पाहिलं. इतक्या अवधीत वैद्य सोमशेखरच्या घरी पोचला. तिथे त्याला तो बाहेर गेला असून केंव्हाही परत येण्याची शक्यता असल्याचं कळलं. म्हणून तो सोमशेखरची वाट पहात तिथेच बसून राहिला.

थोड्या वेळानं सोमशेखर धडपडत, धपापत, मोठ्या मुश्किलीनं घरी पोचला. त्यानं तिथे बसलेल्या वैद्याला अचानक पाहिलं अन् घाबरत, "आपण? इथं?" असं म्हणत खुर्चीवर बसला.

वैद्यानं त्याला ओळखलं त्याच्या लक्षात आलं, की धनवान सोमशेखरच गरीब रोगी बनून आपल्याकडे औषधासाठी आला होता. सोमशेखरचं वागणं त्याला फार खटकलं. थोड्याशा पैशांसाठी माणूस पायरी सोडून इतका खाली येईल असं त्याला वाटलं नव्हतं. लाचार, गरीब माणूस पैसे देअू शकला नाही, तर त्यामागं सबळ कारण असतं, त्यांचं दारिद्र्य अन् विवशता असते. वैद्याने आता निश्चय केला की, या कंजूष धनिकाकडून भरपूर पैसे काढूनच दाखवीन, त्याला चांगला धडा शिकवून राहीन. कंजूषपणा एका मर्यादेपर्यंत ठीक असेल, पण कंजूषपणाचं नाटक करणं, हा अपराध आहे. या अपराधाबद्दल अपराध्याला शिक्षा मिळायलाच हवी.

वैद्य नाराजीनं म्हणाला, "मला पहिल्या-पासूनच तुझ्या खोटेपणाचा संशय होता कारण हा आजार मेहनत करणाऱ्या गरीबांना होतंच नाही! तू डोळ्यांची तक्रार घेअून आलास तेंव्हा तुला गरीब समजून देशी औषधच दिलं होतं. तुझ्यासारख्या लोकांवर देशी औषधाचा परिणाम होतच नाही; त्यांना रुचकर लेह, सुगंधी लेपन आणि तेल हवं. तुमच्या अजीर्णाचं औषधही निराळं असतं. पैशांची चिंता करू नकोस. दिव्य औषधं भरलेली आहेत. गोड्या रोगांसाठी रुचकर औषधांची गरज असते."

वैद्यानं सोमशेखरकडून खूप पैसे वसूल केले, महागडी औषधं दिली अन् त्याच्यावर इलाज केला.

